

Jakub Bodaszewski*

Działalność Obozu Narodowo-Radykalnego i Ruchu Narodowo-Radykalnego w Krakowie i na terenie województwa krakowskiego w latach 1934–1939

Rozłam w Stronnictwie Narodowym¹, Młodzieży Wszechpolskiej² i Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego³ dokonany 14 kwietnia 1934 r. spowodował powstanie nowego ugrupowania politycznego – Obozu Narodowo-Radykalnego (dalej: ONR), który pozyskawszy grupy studentów, młodzieży robotniczej i szkolnej, rozwijał się głównie w Warszawie oraz w większych miastach, m.in. również w Krakowie. Poza nimi nie zdobył większego poparcia społecznego.

Dotychczas autorzy piszący o ONR i jego odłamach interesowali się głównie ideologią ugrupowania, która w związku z tym została już w miarę dokładnie opisana. Skupiano się na programie politycznym i gospodarczym, sprawach dotyczących mniejszości narodowych i antysemityzmie. Powstało kilka artykułów odnoszących się do organizacji i działalności ONR poza Warszawą, jednak problematyka ta wymaga nadal szczegółowego opracowania⁴. Zasadniczym problemem jest brak źródeł, ponieważ nie zachowała

* starszy archiwista, Archiwum Państwowe w Rzeszowie Oddział w Sanoku; zainteresowania badawcze: gospodarka i społeczeństwo Galicji w latach 1772–1850, kartografia Galicji, genealogia, partie polityczne II Rzeczypospolitej; e-mail: bodaszewski88@vp.pl

¹ Stronnictwo Narodowe – polska partia polityczna utworzona w 1928 r. w wyniku przekształcenia Związku Ludowo-Narodowego. Jego zadaniem było prowadzenie bieżącej działalności politycznej obozu narodowego.

² Młodzież Wszechpolska, właśc. Związek Akademicki Młodzież Wszechpolska – organizacja studencka o orientacji narodowej powstała w 1922 r., największa organizacja akademicka w czasach II Rzeczypospolitej.

³ Sekcja Młodych Stronnictwa Narodowego – organizacja młodzieżowa Stronnictwa Narodowego powstała w 1932 r.

⁴ Zob. Grzegorz Mazur, Adrian Tyszkiewicz, *Obóz Narodowo-Radykalny we Lwowie*, „Zeszyty Historyczne” 2003, z. 144; Mariusz Bechta, *Narodowo-Radykalni*.

się dokumentacja związana z organizacją ONR ani Ruchu Narodowo-Radykalnego (dalej RNR) Falanga⁵. Działalność konspiracyjna organizacji i jej odłamów (ONR ABC i RNR Falanga) nie sprzyjała bowiem gromadzeniu materiałów źródłowych. Z tego powodu głównym źródłem analizy wykorzystanym przez autora artykułu były sprawozdania Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego i Starostwa Grodzkiego Krakowskiego oraz akta spraw karnych z lat 1934–1939 przechowywane w Archiwum Narodowym w Krakowie, nieliczne publikacje dotyczące tej problematyki, a także artykuły opublikowane w czasopismach wydawanych przez RNR: „Falanga” i „Sztafeta”.

Celem artykułu jest przedstawienie działalności tak organizacyjnej, jak i bojówkarskiej ONR na terenie miasta Krakowa i województwa krakowskiego w latach 1934–1939. W okresie tym Kraków stanowił jeden z większych ośrodków miejskich w Polsce z zakładami przemysłowymi, silnym drobnomieszczaństwem oraz kilkoma uczelniami wyższymi, a więc z licznym gronem studentów. Stanowiło to, jak się wydaje, podatną glebę dla rozwoju organizacji narodowo-radykalnych wywodzących się z istniejącego w Krakowie i w całym województwie Stronnictwa Narodowego i jego przybudówek. Charakter informacji odnalezionych w trakcie kwerendy w jednorodnym niestety materiale źródłowym sprawił, że powstało może nieco kronikarskie zestawienie wydarzeń i faktów, pozwoli ono jednak badaczom na porównania z działalnością innych ośrodków, a tym samym będzie przyczynkiem do szerszych badań nad problematyką funkcjonowania obozu narodowego w latach 30. XX w. w Polsce.

Obrona tradycji i ofensywa narodowa na Podlasiu w latach 1918–1939, Bielsko Biała 2004; Daniel Pater, *Polityka przelomu. Działalność Obozu Narodowo-Radykalnego w środowisku Poznania w latach 1934–1939*, [w:] *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek. Koncepcje – ludzie – działalność*, red. Tomasz Sikorski, Adam Wątor, Szczecin 2008; Rafał Sierchuła, *Obóz Narodowo-Radykalny w Wielkopolsce 1934–1939*, [w:] *Narodowa Demokracja XIX–XX wiek...*; Miłosz Sosnowski, *Krew i Honor. Działalność bojowa Obozu Narodowo-Radykalnego w Warszawie w latach 1934–1939*, Warszawa 2000; Daniel Pater, *Rewolucja na prawicy. Działalność Obozu Narodowo-Radykalnego w Wilnie w latach 1934–1938*, „Historia i Polityka” 2008, t. 7, s. 79–103; Krzysztof Waldemar Mucha, *Obóz narodowy w Łódzkiem w latach 1926–1939*, Łódź 2009; czy ostatnio Szymon Rudnicki, *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny*, Warszawa 2018.

⁵ Szymon Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985, s. 7.

Przyczyn powstania ONR należy upatrywać w narastającym od początku lat 30. XX w. konflikcie pomiędzy „starymi” i „młodymi” działaczami endecji. „Młodzi” od „starych”, poza wiekiem, różnili się postawą i metodami postępowania. „Młodych” cechowała większa bojowość i radykalizm działania. Sporne kwestie dotyczyły także taktyki postępowania obozu narodowego. Z biegiem czasu narastały różnice programowe. Konflikt zaostrzył się po ogłoszeniu przez władze sanacyjne w 1933 r. zakazu działalności Obozu Wielkiej Polski opanowanego przez „młodych”. „Starzy” uważali, że należy podporządkować się nakazom władz, „młodzi” zaś nie chcieli się z tym pogodzić. Naczelne władze Stronnictwa Narodowego postanowiły włączyć członków byłego Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego lub do Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego w celu ich rozproszenia oraz objęcia nad nimi kurateli. „Młodzi” szukali jednak nowych form aktywności. Doprowadziło to do utworzenia ONR. Ostatecznie do rozłamu doszło 14 kwietnia 1934 r., tego dnia ogłoszono na łamach „Sztafety” deklarację ideową ONR.

Po podziale w Stronnictwie Narodowym w Warszawie i powstaniu tam nowego ugrupowania część działaczy Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego w Krakowie z Bolesławem Świdorskim⁶ na czele przystąpiła również do tworzenia nowej organizacji, która miała obejmować teren Krakowa i całego województwa krakowskiego. Akcję tę rozpoczęto już trzy dni po rozłamie w Stronnictwie Narodowym⁷. Jednym z elementów odróżniających nowe ugrupowanie miał być mundur organizacji. Członkowie ONR początkowo mieli nosić błękitne koszule oraz obowiązkowo pas koalicyjny i furażerkę ze srebrną kiścią. Na lewym ramieniu bluzy miał być wyszyty „Miecz Chrobrego”, trzymany w ręce na białym tle, a powyżej miecza orzeł piastowski. Był to strój dla członków szeregowych. Dla kierowników okręgów, podokręgów, sekcji, drużyn i piątek przewidziano ponadto błę-

⁶ Bolesław Świdorski (1912–1969), działacz Młodzieży Wszechpolskiej, a następnie ONR i RNR Falanga, w czasie II wojny światowej internowany na Węgrzech, po powrocie do kraju więziony przez Niemców w obozach w Auschwitz, Neuengamme i Mauthausen-Gusen, po uwolnieniu w II Korpusie Polskim, następnie na emigracji w Wielkiej Brytanii. Zob. Wojciech Turek, *Adolf Bolesław Świdorski*, [w:] PSB, t. 51, Warszawa 2016–2017, s. 235–237.

⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 4.

kitną kurtkę i furażerkę ze złotą kisią⁸. Projekt takiego umundurowania (jak podawały źródła policyjne w sprawozdaniu miesięcznym dla Starosty Grodzkiego Krakowskiego) wykonał Rostworowski⁹. Możliwe, że chodzi tu o Karola Huberta Rostworowskiego, znanego dramaturga i działacza endeckiego¹⁰. Ostatecznie jednak na wzór organizacji poznańskiej i warszawskiej przyjęto mundur składający się z długich czarnych spodni, koszuli koloru piaskowego, pasa, tzw. koalicyjki i furażerki¹¹. Miał on kosztować 15 zł¹². ONR nie był jedyną umundurowaną organizacją – w Stronnictwie Narodowym w 1935 r. także wprowadzono mundury i odznaki partyjne¹³. Militaryzacja ubioru partyjnego dotyczyła większości działających w czasach II Rzeczypospolitej ugrupowań. Dla przykładu Akcja Socjalistyczna, czyli milicja partyjna Polskiej Partii Socjalistycznej także nosiła od 1934 r. mundury¹⁴.

Na początku rozłamowcy dosyć szybko, wykorzystując radykalne hasła, przyciągnęli do swoich szeregów wielu członków Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego, Młodzieży Wszechpolskiej, Chorągwi Krakowskiej Związku Hallerczyków, Stronnictwa Narodowego z samego Krakowa oraz z terenu województwa krakowskiego. Dołączyli do nich poseł Stanisław Rymar¹⁵ oraz część redakcji „Kuriera Powszechnego”. Za przyłączeniem się do ONR opowiedziało się podobno, według informacji uzyskanych przez Starostwo Grodzkie Krakowskie, 75% działaczy ugrupowań i organizacji narodowych na terenie Krakowa¹⁶. Obliczono, że w pierwszym okresie do organizacji należało około 480 osób.

⁸ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/786, s. 333.

⁹ Ibidem, s. 386.

¹⁰ Karol Hubert Rostworowski (1877–1938), polski dramaturg i poeta, muzyk, publicysta, działacz Stronnictwa Narodowego. Zob. Jacek Popiel, *Karol Rostworowski*, [w:] PSB, t. 32, Wrocław 1989–1991, s. 213–221.

¹¹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/786, s. 386.

¹² Ibidem, s. 425.

¹³ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 263.

¹⁴ Józef Żarnowski, *Polska Partia Socjalistyczna 1935–1939*, Kielce 1965, s. 371.

¹⁵ Stanisław Rymar (1886–1965), polityk, pisarz, publicysta, historyk, poseł na sejm II Rzeczypospolitej, działacz Związku Ludowo-Narodowego, a następnie Stronnictwa Narodowego. Zob. Jacek Majchrowski, *Stanisław Rymar*, [w:] PSB, t. 32, Wrocław 1989–1991, s. 506–510.

¹⁶ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/786, s. 386.

Sekretarzem krakowskiego ONR został tymczasowo Stefan Klohes¹⁷. Sympatycy tego ugrupowania działali w Nowym Targu, Żywcu, Nowym Sączu, Chrzanowie, Wieliczce i Pilźnie. Odrębne placówki istniały w Podgórzu, Czarnej Wsi, Łobzowie, Krowodrzy, Zwierzyńcu, Nowej Wsi, Płaszowie, Dębnikach, Zakrzówku i Borku Fałęckim. Pod koniec maja założono placówki w Prusach, Kocmyrzowie, Wiktorowicach, Michałowicach, Raciborowicach i Zastowie. Liczyły one od 30 do 40 członków¹⁸. Według informacji Komendy Policji Państwowej dla Starosty Grodzkiego Krakowskiego na początku czerwca 1934 r. na terenie samego Krakowa miało być podobno już 1 300 członków ONR. 150 działaczy liczyła placówka ONR tylko w jednej dzielnicy Krakowa – Czarnej Wsi¹⁹. Cała organizacja na terenie Krakowa była na tyle silna, że planowała zakłócić wizytę prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego w maju 1934 r. Pod koniec tego miesiąca miał odbyć się zjazd delegatów powiatowych ONR, na który zaproszono Jana Rembielińskiego z Warszawy i Ryszarda Piestrzyńskiego z Poznania oraz około 250 umundurowanych członków ONR z Warszawy. Planowano wywołać ekscesy antyżydowskie i w ten sposób zakłócić wizytę prezydenta²⁰. Przygotowania zostały przerwane przez areszt prewencyjny czołowych członków ONR w Krakowie: Stanisława Drobińskiego, który przeszedł z Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego i Bolesława Świderskiego. Zahamowało to znacząco rozwój organizacji na terenie Małopolski.

Po zwolnieniu z aresztu B. Świderskiego, według sprawozdań policyjnych, podjęto próbę tajnego porozumienia pomiędzy ONR a Polską Partią Socjalistyczną. W związku z powyższym odbyła się podobno poufna konferencja działaczy ONR z Krakowa i Jana Mosdorfa²¹ z Warszawy z działaczami Polskiej Partii Socjalistycznej: Janem Ziemiańskim, Maria-

¹⁷ Ibidem, s. 391.

¹⁸ Ibidem, s. 424–425.

¹⁹ Ibidem, s. 438.

²⁰ Ibidem, s. 394.

²¹ Jan Mosdorf (1904–1943), doktor filozofii, publicysta, działacz Obozu Wielkiej Polski, prezes Związku Akademickiego Młodzież Wszechpolska, przywódca ONR w 1934 r., więzień niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zginął. Zob. Edward Muzalski, *Jan Mosdorf*, [w:] PSB, t. 22, Wrocław 1977, s. 36–38.

nem Bogatko²², Stanisławem Cekierą²³. Miała ona mieć miejsce 10 czerwca 1934 r. w restauracji Hotelu Pollera przy ulicy Szpitalnej 30, a następnie w prywatnym mieszkaniu w dzielnicy Krakowa Czarna Wieś. M. Bogatko miał po niej podobno obiecać, że wystara się o drukowanie „Kroniki Krakowskiej” i „Sztafety”, organu ONR, w Drukarni Ludowej w Krakowie oraz zwerbuje do tejże organizacji z szeregów Polskiej Partii Socjalistycznej 300 ludzi. Przyrzekł również pomoc w kolportażu „Sztafety” oraz dalszej organizacji ONR w Krakowie²⁴. Informacja ta, jak wspomniano, pochodzi ze źródeł policyjnych wykorzystanych w sprawozdaniu dla Starostwa Grodzkiego Krakowskiego. Wiadomo, że relację o konferencji przekazał najpierw członkom Stronnictwa Narodowego Chałupczak, współpracownik „Kuriera Powszechnego”²⁵, a dopiero wtedy policja uzyskała wiadomość o spotkaniu ONR z Polską Partią Socjalistyczną od swoich konfidentów. Należy jednak do tych materiałów podchodzić z dużą ostrożnością. Można mieć wątpliwości, czy w ogóle doszło do takiego spotkania i podjęcia wiążących porozumień o współpracy. Tym bardziej że takiego współdziałania nigdy nie było, a wręcz przeciwnie, obie organizacje się zwalczały. Całkiem możliwe, że przekazana do Starostwa Grodzkiego Krakowskiego informacja była prowokacją policyjną (albo też nieprawdziwą wiadomością specjalnie przekazaną przez Stronnictwo Narodowe w celu wprowadzenia w błąd policji i władz państwowych) mającą albo zdyskredytować zarówno Polską Partię Socjalistyczną, jak i ONR za współdziałanie, albo też wzbudzić poczucie zagrożenia potencjalną współpracą tych ugrupowań antysanacyjnych.

Kolejnym sukcesem tworzonej organizacji było opowiedzenie się części Młodzieży Wszechpolskiej za ONR. Na posiedzeniu 15 czerwca 1934 r. w lokalu przy ulicy Sławkowskiej 26, przy udziale 12 członków zarządu i oficjalnie jeszcze prezesa B. Świdarskiego, uchwalono jednomyślnie

²² Marian Bogatko (1906–1940), murarz, działacz PPS w Krakowie, w 1936 r. przeniósł się do Warszawy, mąż Wandy Wasilewskiej, zamordowany we Lwowie. Zob. *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, lit. A–D, red. Feliks Tych, Warszawa 1978, s. 203–204.

²³ Stanisław Cekiera (1902–1943), krawiec, działacz PPS w Krakowie, zwolennik współdziałania PPS z komunistami, zaginął po aresztowaniu przez Niemców. Zob. Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939–1956, <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/> (odczyt: 07.10.2018).

²⁴ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 4–5.

²⁵ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/786, s. 474.

przejście w całości do ONR²⁶. Przyłączenie zadeklarowała też Narodowo-Socjalistyczna Partia Robotnicza²⁷ w Krakowie. Po jej rozwiązaniu przez władze w połowie czerwca 1934 r.²⁸ działacze tego ugrupowania przeszli do ONR. Podobnie postąpiła część członków Chorągwi Krakowskiej Związku Hallerczyków²⁹. Ostatecznie w skład zarządu wojewódzkiego ONR oprócz B. Świderskiego weszli: Dudzik, Jan Bębenek oraz Sajdakowski z Narodowo-Socjalistycznej Partii Robotniczej³⁰. Równocześnie prowadzono już działalność bojówkarską. W połowie maja 25 członków ONR wyjechało do Cieszyna, aby tam wywołać rozruchy antyżydowskie. Organizowaniem takich ekscesów zajmowali się S. Drobiński i S. Klohes³¹.

Następnym krokiem działacze ONR było przygotowanie rozłamu w Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego i w samym Stronnictwie Narodowym. Miano tego dokonać na wojewódzkim zjeździe kierowników powiatowych z Radą Okręgową Stronnictwa Narodowego w Krakowie zwołanym na 17 czerwca 1934 r. Po przejściu członków tych organizacji zamierzano oficjalnie ogłosić powstanie ONR w Krakowie. Plan ten udaremniło aresztowanie przez policję w nocy z 16 na 17 czerwca B. Świderskiego oraz innych działaczy. Pretekstem był zamach na Ministra Spraw Wewnętrznych Bronisława Pierackiego, przeprowadzony w Warszawie 15 czerwca 1934 r. O czyn ten oskarżono (jak się później okazało niesłusznie – morderstwa dokonali nacjonałiści ukraińscy) ONR. Stał się on podstawą do represji i delegalizacji 10 lipca 1934 r. organizacji na terenie całej Polski. W związku z tym łącznie aresztowano około 600 działaczy ONR³².

²⁶ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 4–5.

²⁷ Narodowo-Socjalistyczna Partia Robotnicza – polska partia narodowo-socjalistyczna założona w 1933 r., rozwiązana została w 1934 r., jej przywódcą był Wacław Kozielski. Wydawała pisma „Błyskawica” i „Jedna Karta”.

²⁸ Olgierd Grott, *Faszyści i narodowi socjaliści w Polsce*, Kraków 2007, s. 104.

²⁹ Związek Hallerczyków – organizacja kombatancka byłych żołnierzy Armii Polskiej we Francji i Górnoszlązaków zdemobilizowanych z Wojska Polskiego, powstała w 1924 r.

³⁰ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/786, s. 495.

³¹ Ibidem, s. 396.

³² Arkadiusz Meller, Patryk Tomaszewski, *Życie i śmierć dla Narodu. Antologia myśli narodowo-radykalnej z lat 30. XX wieku*, Warszawa 2011, s. 45–46.

Po uwięzieniu i przewiezieniu B. Świdzkiego do Berezki Kartuskiej³³ działalność ONR w Krakowie zanikła³⁴. Dopiero w 1935 r. podjęto nieudaną próbę legalizacji ONR na Uniwersytecie Jagiellońskim. Zgłoszono wtedy prośbę o zatwierdzenie statutu Narodowej Młodzieży Radykalnej. Nie jest do końca jasne, czy próbę taką podjął ONR ABC, czy też RNR Falanga³⁵. Od 1935 r. do kwietnia 1937 r. nie ma wzmianek o działalności obu odłamów ONR (ONR ABC i RNR Falanga)³⁶ na terenie Krakowa i województwa krakowskiego. Pod koniec stycznia 1937 r. we Lwowie odbył się konspiracyjny zjazd kierownictwa RNR Falanga z całej Polski. W obradach wzięło udział 45 delegatów, w tym również przedstawiciele dzielnicy śląsko-krakowskiej³⁷. Nie wiadomo, kto reprezentował organizację krakowską. Na terenie Krakowa i województwa krakowskiego ONR nie posiadał w tym okresie żadnych struktur. Nielicznych sympatyków obu grup rozłamowych ONR odnotowano jedynie w Krakowie i Zakopanem. Nie zajmowali się oni pracą organizacyjną, a jedynie prenumeratą pism i wydawnictw narodowo-radykalnych.

W ostatnich dniach kwietnia 1937 r. z Wielunia do Krakowa przyjechał Marian Hakemer³⁸ pseudonim Zbigniew, student Uniwersytetu Jagiellońskiego. Najprawdopodobniej wykonywał on polecenia władz naczelných

³³ Miejsce Odosobnienia w Berezce Kartuskiej – obóz odosobnienia zorganizowany i prowadzony przez władze II Rzeczypospolitej w Berezce Kartuskiej w latach 1934–1939. Powstał w celu izolowania oraz psychicznego i fizycznego dręczenia przeciwników politycznych sprawującej wówczas władzę sanacji, w tym głównie endeków, ludowców, socjalistów, komunistów, nacjonalistów ukraińskich. Do obozu oskarżeni trafiali na podstawie decyzji administracyjnej bez możliwości korzystania ze środków odwoławczych.

³⁴ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/604, s. 77.

³⁵ Andrzej Pilch, *Studenci Krakowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Ich ideowe, polityczne i społeczne zaangażowanie*, Kraków 2004, s. 223.

³⁶ Nielegalny ONR podzielił się w 1935 r. na dwa odłamy: ONR „ABC” i RNR „Falanga” z powodu konfliktów pokoleniowych, różnic personalnych i organizacyjnych.

³⁷ *Komunikat*, „Sztafeta Naczelný Organ Obozu Narodowo-Radykalnego” 1937, R. 4, nr 25, s. 4.

³⁸ Marian Hakemer (1910–1980), działacz polityczny, w latach 1937–1939 w RNR Falanga, czasie II wojny światowej w II Korpusie Wojska Polskiego, następnie na emigracji. Dyrektor Biblioteki, Archiwum i Muzeum Polowego w Kairze, pracownik Radia Wolna Europa (filia w Portugalii). Zob. *Marian Hakemer*, [w:] Lechosław Gawlikowski, *Pracownicy Radia Wolna Europa: Biografie zwykle i niezwykle*, Warszawa 2015, s. 221 oraz Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Baza Biogramów Biblioteki Jagiellońskiej, <https://bj.uj.edu.pl/uk/biogramy/szukaj-biogramow> (odczyt: 18.07.2018).

RNR Falanga. Przeprowadził spotkanie z działaczami miejscowej Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego. Byli to zapewne sympatycy albo dawni działacze ONR przyjęci z powrotem do Sekcji Młodych Stronnictwa Narodowego. Polecił im założyć trzy grupy RNR Falanga: propagandową, finansową i bojową po trzech ludzi w każdej. Obiecał przysłać wydawnictwa propagandowe oraz prowadzić infiltrację struktur Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Ludowego. Do celów propagandowych kazał wykorzystywać pisma „ABC”³⁹ i „Falanga”⁴⁰. Zaoferował dostarczenie rewolwerów po 10 zł za sztukę. Policja zarządziła jego obserwację⁴¹. Do sierpnia 1937 r. nie odnotowano żadnej działalności RNR. Jedynie Mieczysław Dworzyński, Józef Materowski, Władysław Bałabuszyński z Zakopanego utrzymywali kontakty z działaczami Falangi przyjeżdżającymi do Zakopanego na wypoczynek. Starostwo nowotarskie skonfiskowało także 50 egzemplarzy „Sztafety”, które przysłano z Warszawy⁴².

Śmierć Józefa Piłsudskiego oraz rozwiązanie Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem w 1935 r. zapoczątkowały kryzys polityczny w obozie piłsudczykowskim. Sanacja stanęła w obliczu pilnej potrzeby założenia nowej partii. Myśl powołania do życia Obozu Zjednoczenia Narodowego⁴³ wyszła z otoczenia marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego. Cechą charakterystyczną tego ugrupowania było przejmowanie haseł od konkurencyjnego w stosunku do sanacji obozu narodowego. Wynikało to z braku podstaw ideologicznych formacji piłsudczykowskiej. Chciano w założeniu zespolić tradycję piłsudczykowską z nacjonalistyczną.

23 czerwca 1937 r. powołano do życia młodzieżówkę Obozu Zjednoczenia Narodowego – Związek Młodej Polski⁴⁴. Jego pierwszym kierownikiem został szef Obozu Zjednoczenia Narodowego płk Adam Koc, a zastępcą

³⁹ „ABC” (od 1935 r. „ABC – Nowiny Codzienne”) – pismo narodowe wydawane w latach 1926–1939, od 1936 r. gazeta grupy rozłamowej ONR ABC.

⁴⁰ „Falanga” – pismo RNR Falanga wychodzące w latach 1936–1939, często konfiskowane i cenzurowane przez władze.

⁴¹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 19.

⁴² ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/558, s. 227.

⁴³ Obóz Zjednoczenia Narodowego – organizacja polityczna utworzona 21 lutego 1937 r., na jej czele stał płk Adam Koc, a następnie gen. Stanisław Skwarczyński. OZN wywodził się ze środowisk sanacyjnych, celem organizacji było wzmocnienie obronności państwa oraz wdrażanie postanowień konstytucji kwietniowej.

⁴⁴ Związek Młodej Polski – organizacja młodzieżowa Obozu Zjednoczenia Narodowego działająca w latach 1937–1939.

Jerzy Rutkowski⁴⁵. Przy pomocy współpracowników stanowisko przejął Bolesław Piasecki⁴⁶. Związek Młodej Polski istniał, co bardzo istotne, w warunkach znacznej autonomii ideologicznej w stosunku do Obozu Zjednoczenia Narodowego⁴⁷. Pomimo współpracy z sanacją B. Piasecki nie przeszedł na kompromis programowy⁴⁸. Związek Młodej Polski był organizacją hierarchiczną, charakteryzującą się bezwzględny posłuszeństwem wobec przełożonych. System organizacyjny i program wzorowany był na RNR Falanga. Związek Młodej Polski prowadził również działalność bojówkarską. Współpraca z sanacją dawała możliwość rozszerzenia bazy propagandowej i zdobycia wsparcia finansowego dla RNR. W ten sposób Falanga w końcu mogła zacząć działać jawnie (pod nazwą Związek Młodej Polski). W takim układzie organizacja funkcjonowała w okresie pomiędzy 23 czerwca 1937 r. a 22 kwietnia 1938 r.⁴⁹

W sierpniu 1937 r. zaczęto tworzyć Związek Młodej Polski na terenie Krakowa i województwa krakowskiego. Część członków i sympatyków byłego ONR wstąpiła do Związku Młodej Polski i pod jego szyldem prowadziła dalszą działalność. Zdzisław Radwański, sympatyk ONR, aplikant notarialny i zarazem kierownik wojewódzki Związku Młodej Polski nawiązał kontakty z byłymi działaczami ONR z Nowego Targu i Zakopanego (m.in. z W. Bałabuszyńskim i Arturem Kuśnierzem). Na terenie Podhala miało być

⁴⁵ Jerzy Rutkowski (1914–1989), prawnik, działacz polityczny obozu narodowego, współpracownik RNR Falanga, w latach 1937–1938 zastępca przewodniczącego ZMP, w czasie II wojny światowej należał do Armii Krajowej, zarządzał Tajnymi Wojskowymi Zakładami Wydawniczymi Polskiego Państwa Podziemnego, uczestnik Powstania Warszawskiego, po 1945 r. pracował w Polskim Czerwonym Krzyżu, a następnie w Centrali Przemysłowo-Handlowej INCO, należał do władz naczelných stowarzyszenia Pax. Zob. Muzeum Powstania Warszawskiego, Spis Powstańczych Biogramów, <http://www.1944.pl/powstancze-biogramy.html> (odczyt: 20.09.2018).

⁴⁶ Bolesław Piasecki (1915–1979), prawnik, publicysta, polityk, jeden z założycieli ONR w 1934 r., później przywódca RNR Falanga, więzień Berezki Kartuskiej, w czasie II wojny światowej w Konfederacji Narodu i Uderzeniowych Batalionach Kadrowych, po wojnie tworzył środowisko skupione wokół pisma „Dziś i Jutro”, a następnie założył i przewodniczył Stowarzyszeniu Pax. Zob. Andrzej Kunert, *Bolesław Piasecki*, [w:] *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1, Warszawa 1987, s. 128.

⁴⁷ Jacek Majchrowski, *Silni, zvarci, gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1985, s. 21.

⁴⁸ Antoni Dudek, Grzegorz Pytel, *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*, Londyn 1990, s. 78.

⁴⁹ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 299.

około 200 czynnych członków Związku Młodej Polski (ok. 100 w Zakopanem i następnych 100 w Nowym Targu, Białym Dunajcu i Poroninie). 28 sierpnia Z. Radwański i M. Hakemer nawiązali w Myślenicach i Dobczycach kontakt z częścią działaczy Młodzieży Wszechpolskiej i Chrześcijańskiego Frontu Gospodarczego. Nie przyniosło to jednak większych efektów⁵⁰. Placówki Związku Młodej Polski poza Krakowem założono w Chrzanowie, Chodonicach, Kurdwanowie, Łagiewnikach, Oświęcimiu, Psarach, Prądniku Czerwonym, Kobylance, Tarnowie, Wieliczce, Woli Duchackiej⁵¹. Zamierzano utworzyć nową placówkę w Żywcu na bazie istniejącego tam Związku Narodowców. W środowisku akademickim Krakowa Związek Młodej Polski miał współdziałać z Młodzieżą Wszechpolską. Planowano rozszerzyć kolportaż pisma „Falanga” oraz pikietować sklepy żydowskie przy ulicach Floriańskiej, Szpitalnej i Grodzkiej. Duży nacisk kładziono na uzbrojenie członków w pałki, kastety i rewolwery⁵².

Siedziba Związku Młodej Polski w Krakowie mieściła się przy Rynku Głównym 33. 17 października zorganizowano tam kurs dla kandydatów na nowych członków organizacji. Uczestniczyło w nim 40 osób. Prowadzili go Neier z Warszawy, Z. Radwański, M. Hakemer i Tadeusz Kocwa⁵³. Organizacja funkcjonowała bez przeszkód ze strony władz państwowych. Wojewoda krakowski Michał Gnoiński⁵⁴ zalecił nawet przychylne traktowanie całej jej działalności. Policja miała nie przeszkadzać w akcji ulotkowej i rozwieszaniu plakatów, dostała też zalecenia, aby ich nie usuwać⁵⁵. Kierownikiem rejonowym Związku Młodej Polski został Z. Radwański, a zastępcą kierownika wojewódzkiego M. Hakemer. W skład władz wchodził również: kierownik działu młodzieży gimnazjalnej – Józef Piszczek, szef sztabu – Adam Mokry, kierownik drużyn ochronnych – Józef Kleszcz pseudonim Wicher, kierownik okręgowego sektora robotniczego – Jan Wielebnowski, kierownik

⁵⁰ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/658, s. 3.

⁵¹ Ibidem, s. 1.

⁵² Ibidem, s. 5.

⁵³ Ibidem, s. 47.

⁵⁴ Michał Gnoiński (1886–1965), inżynier górnik, pułkownik artylerii Wojska Polskiego, senator II Rzeczypospolitej, członek Obozu Zjednoczenia Narodowego, w czasie II wojny światowej więzien obozów koncentracyjnych w Auschwitz, Gross-Rosen i Buchenwaldzie, po wojnie przebywał we Francji, pod koniec życia wrócił do Warszawy. Zob. witryna Edukacyjna Kancelarii Senatu, <https://senat.edu.pl/historia/senat-rp-w-latach-1922-1939/senatorowie-ii-rp/> (odczyt: 12.09.2018).

⁵⁵ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/658, s. 57.

na powiat krakowski – Tarnawski, kierownik I grupy Śródmieście – Majewski, kierownik sekretariatu kursów kandydackich – Mikołaj Grzegorzewicz, sekretarz okręgu – Kazimierz Przepióra, kierownik skoszarowanych na terenie fortu nr 9 bezrobotnych – Władysław Maroń. Organizacja miała we wspomnianym forcie około 70 bezrobotnych. Wzywano ich telefonicznie m.in. do akcji wybijania szyb w sklepach żydowskich na terenie Krakowa. Grupy bezrobotnych były wcześniej odpowiednio przeszkolone⁵⁶.

4 października 1937 r. wydawnictwo publikujące tygodnik „Falanga” wystosowało pismo do Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie z prośbą o zezwolenie na kolportaż uliczny tego pisma na terenie Krakowa. Podanie nie zostało przez wojewodę rozpatrzone z powodu uchybień formalnych, to jest niewłaściwego ostemplowania⁵⁷. Oczywiście był to jedynie pretekst mający na celu uniemożliwienie szerzenia propagandy narodowo-radykalnej. Wśród członków Związku Młodej Polski rozprowadzono broszury pt. „Zasady programu narodowo-radykalnego”. Ponadto otrzymali oni okólnik komunikat w sprawie realizacji zasad przełomu narodowego w myśl zaleceń B. Piaseckiego oraz kolportażu pisma „Falanga”. Pod koniec 1937 r. organizacja rozpoczęła ożywioną konspiracyjną działalność na terenie Krakowa i Zakopanego. W. Bałabuszyński, M. Dworzyński, J. Materowski, poprzednio działacze ONR grupy Piaseckiego byli równocześnie członkami Związku Młodej Polski w Zakopanem. Prowadzili tam działalność konspiracyjną zgodną z wytycznymi RNR Falanga. W. Bałabuszyński rozpowszechniał w czasie zebrań Związku Młodej Polski „Sztafetę”. W Krakowie kolportowano wśród członków ONR nielegalną ulotkę pt. „Polacy Polska stoi w ogniu walki”⁵⁸. Adam Kamiński i J. Materowski zorganizowali na początku 1938 r. grupę ONR w Zakopanem liczącą dziesięć osób pozyskanych ze Stronnictwa Narodowego i Związku Młodej Polski. 27 stycznia złożyli w Starostwie Nowotarskim zgłoszenie o utworzeniu w Zakopanem Narodowo-Radykalnego Ruchu Młodych obejmującego powiat nowotarski i Zakopane z siedzibą zarządu w mieszkaniu A. Kamińskiego przy ul. Kościeliskiej 25. Działał on w pełnym porozumieniu z Warszawą. Kierownikiem powiatowym ONR na powiat nowotarski mianowano Wojciecha Łukaszczyka z Poronina, a J. Materowski został szefem drużyn ochronnych.

⁵⁶ Ibidem, s. 15.

⁵⁷ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 25.

⁵⁸ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/575, s. 320.

Sam A. Kamiński objął funkcję kierownika referatu organizacyjno-propagandowego⁵⁹. Z końcem stycznia 1938 r. w Nowym Targu została założona placówka ONR przez wydalonych ze Stronnictwa Narodowego Stefana Żelawskiego, J. Materowskiego i A. Kamińskiego. Liczyła ona około 30 członków. Zebrania odbywały się w domach S. Żelawskiego i Alfreda Pintschera⁶⁰.

W czasie Świąt Bożego Narodzenia w 1937 r. przybył do Rozembarku⁶¹ koło Biecza pochodzący z tej miejscowości A. Kamiński. Nawiązał tam kontakty z miejscowymi działaczami Stronnictwa Narodowego Janem Wszółkiem i Teofilem Grębowskim. Nakłaniał ich do przejścia do ONR. Placówki tej organizacji miały powstać w Rozembarku i Moszczenicy⁶². Na początku stycznia 1938 r. na zaproszenie A. Kamińskiego do Rozembarku przyjechali: Olgierd Szpakowski⁶³, B. Świdorski i Zygmunt Przetakiewicz⁶⁴. Przystąpiono do wstępnych rozmów z kierownictwem Stronnictwa Narodowego powiatu gorlickiego, obiecując, że niedługo działalność RNR zostanie zalegalizowana. Do porozumienia jednak nie doszło, bowiem działacze Stronnictwa Narodowego oświadczyli, że przejdą do ONR dopiero po jego pełnej legalizacji⁶⁵.

Nielegalny status RNR Falanga w znacznym stopniu ograniczał swobodę działania organizacji i narażał falangistów na aresztowania oraz represje ze strony policji. Podjęto więc kolejne próby legalizacji jego struktur poprzez penetrację innych legalnych partii i stowarzyszeń, planując, po przejęciu nad nimi kontroli od wewnątrz, prowadzenie działalności pod ich nazwą. W taki sposób udało się przejąć struktury i lokale części Narodowej Par-

⁵⁹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 31.

⁶⁰ Ibidem, s. 30.

⁶¹ Obecnie Rożnowice koło Biecza.

⁶² ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 27.

⁶³ Olgierd Stanisław Szpakowski (1912–1940), działacz i publicysta Obozu Wielkiej Polski oraz RNR Falanga, oficer Wojska Polskiego podczas kampanii wrześniowej 1939 r., zamordowany w Katyniu. Zob. Szymon Rudnicki, *Olgierd Stanisław Szpakowski*, [w:] PSB, t. 48, Warszawa 2012–2013, s. 605–606.

⁶⁴ Zygmunt Przetakiewicz (1917–2005), działacz społeczno-polityczny, od 1937 r. szef organizacji bojowej i wywiadu wewnętrznego RNR Falanga, w czasie II wojny światowej najpierw we Francji, a później w Wielkiej Brytanii, żołnierz dywizji gen. Stanisława Maczka, po wojnie członek redakcji „Dziś i Jutro”, należał do stowarzyszenia Pax. Zob. A. Meller, P. Tomaszewski, *Życie i śmierć dla Narodu...*, s. 33.

⁶⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 24.

tii Robotniczej w Warszawie⁶⁶. Narodowa Partia Robotnicza w Krakowie istniała tylko od początku stycznia 1938 r. do końca marca 1938 r., po tej dacie w źródłach brakuje informacji o dalszej działalności tego ugrupowania. Zaznaczyć trzeba, że ci sami działacze narodowo-radykalni należeli do obu organizacji, tj. Narodowej Partii Robotniczej i Związku Młodej Polski równocześnie. Najprawdopodobniej chciano zabezpieczyć się w ten sposób przed przewidywanym zakończeniem współpracy z sanacją i Obozem Zjednoczenia Narodowego. Działalność RNR pod przykrywką Narodowej Partii Robotniczej trwała do końca II Rzeczypospolitej i wykazywała tendencję rosnącą⁶⁷. Nie można jednoznacznie stwierdzić tego na przykładzie Krakowa z powodu braku jakichkolwiek informacji na ten temat w źródłach.

W Krakowie, po okresie agitacji i propagandy, na początku stycznia 1938 r. rozpoczęto akcję tworzenia Narodowej Partii Robotniczej. Siedziba jej lokalu, otwarta codziennie od 17 do 20, mieściła się przy ulicy Andrzeja Potockiego 2 m. 4 (obecnie ul. Westerplatte). 6 stycznia odbyło się zebranie organizacyjne, któremu przewodniczył Julian Nowakowski z Warszawy. Aleksander Bugajski omówił najważniejsze sprawy organizacyjne. Około 100 zebranych osób manifestowało na cześć RNR i B. Piaseckiego. 9 stycznia na ulicach Krakowa odbyła się intensywna akcja propagandowa, kolportowano w dużych ilościach „Falangę”, „Przełom narodowy” B. Piaseckiego oraz „Zasady programu narodowo-radykalnego”. Doszło do zamieszek antyżydowskich, pobito kilkunastu Żydów i zdemolowano kawiarnię „Royal” przy ulicy św. Gertrudy 29⁶⁸. Niejasna pozostaje sprawa napadu z 14 stycznia na lokal „Krakowskiego Kuriera Wieczornego” przez grupę młodych ludzi. Prasa obwiniała o to bojówkarzy nielegalnego ONR⁶⁹. Redakcja tego pisma mieściła się na ulicy Mikołajskiej 2. Pobito znajdujących się tam pracowników i zdemolowano pomieszczenia⁷⁰. Cały czas trwała akcja kolportażu „Falangi”, „Sztafety”, broszury pt. „Zasady programu narodo-

⁶⁶ Marek J. Chodakiewicz, Jolanta Mysiakowska-Muszyńska, Wojciech J. Muszyński, *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*, Poznań 2015, s. 189.

⁶⁷ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 318.

⁶⁸ *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 3 (83) z 25 stycznia 1938, s. 6.

⁶⁹ *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 4 (84) z 1 lutego 1938, s. 6.

⁷⁰ Tomasz Marszałkowski, *Zamieszki, ekscesy i demonstracje w Krakowie 1918–1939*, Kraków 2015, s. 430.

wo-radykalnego” oraz „Przełomu narodowego”. W związku z tą działalnością 30 stycznia został zatrzymany Kazimierz Stalmach, praktykant dentystryczny⁷¹. Rozprowadzanie druków propagandowych RNR Falanga miało też miejsce w styczniu 1938 r. w Chrzanowie, Nowym Targu i Tarnowie⁷². W lutym 1938 r. z Warszawy do Krakowa przyjechali inspektor organizacji na teren województwa krakowskiego Z. Przetakiewicz i jego zastępca Benedykt Iwanowski. Odbyło się kilka zebrań z działaczami miejscowego ONR, na których omawiano sprawy organizacyjne, tworzenia drużyn ochronnych, a także sposoby prowadzenia agitacji wśród młodzieży rzemieślniczej. Odebrano wówczas kierownictwo okręgu krakowskiego Tadeuszowi Kaliszowi, a powierzono je Karolowi Pfeiferowi, bezrobotnemu z Krakowa.

Działalność RNR Falanga ciągle nie została zalegalizowana, dlatego jej członkowie w Krakowie występować mieli pod szyldem Narodowej Partii Robotniczej. W rezultacie w Krakowie powstał Zarząd Okręgowy tej partii, jej Zarząd Powiatowy z K. Pfeiferem jako kierownikiem i zastępcą T. Kaliszem oraz Zarząd Obwodu Krakowskiego także z K. Pfeiferem jako kierownikiem. Inspektorem propagandy został student medycyny A. Mokry. Grupą żeńską liczącą 80 członkiń kierowała Józefa Jabłońska, prywatna nauczycielka. Grupę szkolną (ok. 150 uczniów), głównie ze szkoły przemysłowej i gimnazjów prowadził Tadeusz Kura⁷³. W dniach 17, 20 i 21 lutego odbyły się w lokalu przy alei Krasieńskiego 10 kursy instruktorskie dla kandydatów na drużynowych, w których wzięło udział 25 osób. W dniu 17 lutego A. Bugajski wygłosił referat pt. „Nasi wrogowie wewnętrzni komuna, socjaliści, masoneria, Żydzi”, 20 lutego J. Jabłońska miała wystąpienie pt. „Przełom narodowy”, a 21 lutego K. Pfeifer przedstawił odczyt pt. „Wychowanie członka Obozu Narodowo-Radykalnego”. Po wykładach Pfeifer, Kalisz i Bugajski przeprowadzili egzamin.

W międzyczasie 18 lutego odbyła się odprawa kierownictwa okręgowego Narodowej Partii Robotniczej z udziałem: inspektora Benedykta Iwanowskiego, K. Pfeifera, A. Bugajskiego, T. Kalisza, J. Jabłońskiej i Millera – urzędnika Banku Gospodarstwa Krajowego, właściciela mieszkania przy alei Krasieńskiego 10. Benedykt Iwanowski odczytał rozkaz Piaseckiego skierowany do poszczególnych okręgów ONR z poleceniem zaktywizo-

⁷¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 24.

⁷² Ibidem, s. 31.

⁷³ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 35–36.

wania działalności. Miała być prowadzona w sposób tajny, ponieważ ONR nie mógł na razie zostać zalegalizowany. B. Piasecki zalecał również, aby przy malowaniu haseł propagandowych nie używać zwrotu „ONR czuwa”, ale bardziej ofensywnych, np. „ONR walczy” czy „Niech żyje rewolucja narodowa”. Poleciał wybrać ludzi pewnych i wartościowych, i wysłać ich na tygodniowy kurs w okolice Gdowa. Kierownikiem wszystkich grup ochronnych mianował T. Kalisza. Istniejące dotychczas grupy: robotnicza i kobieca miały być podzielone na drużyny dzielnicowe, zaś grupa szkolna na drużyny przy każdej szkole. Dodatkowo A. Bugajski dostał 100 zł na prowadzenie akcji propagandowej.

Również 18 lutego w lokalu przy ulicy Garncarskiej 6, wynajmowanym przez byłego gimnazjalistę Grabanię z Nowego Sącza, kilku członków organizacji pojedynczo na ręce K. Pfeifera i T. Kalisza złożyło przyrzeczenie następującej treści: „Przysięgam na Boga Wszzechmogącego, że świadomie i całkowicie oddaję się pracy organizacyjnej oraz jestem gotowy ponieść każdą ofiarę i walczyć do upadłego na śmierć i życie o cele organizacji, tak mi dopomóż Panie Boże”⁷⁴. W czasie tego zebrania doszło do nieporozumienia pomiędzy A. Mokrym i A. Bugajskim a T. Kaliszem. Ten ostatni nalegał na sprowadzenie do Krakowa materiałów wybuchowych. Mokry był temu przeciwny, ponieważ w myśl instrukcji otrzymanych z Warszawy taka działalność miała być rozpoczęta w kwietniu, a w maju chciano przejść do generalnej ofensywy na wszystkich frontach. Na razie należało skupić się na przygotowaniach i doborze właściwych ludzi. Tego samego dnia, w tym samym lokalu, odbyła się odprawa grupy szkolnej ONR. Uczestniczyło w niej 30 osób, z ramienia kierownictwa obecny był T. Kalisz, a spotkanie poprowadził Adam Gołąb, uczeń VIII klasy gimnazjum. Odczytał rozkaz o kolportażu wśród młodzieży szkolnej ulotek otrzymanych z Warszawy. Dodatkowo miała być wydrukowana jednodniówka również przeznaczona do rozdania w szkołach. W czasie przerw pomiędzy zajęciami planowano prowadzenie cichej agitacji. Dążono do zorganizowania do 15 marca 1938 r. w każdej szkole grup liczących przynajmniej po 100 uczniów. Miały one otrzymać ściśle zakonspirowany lokal korporacji studenckiej. Według zaleceń z Warszawy propaganda zewnętrzna nie mogła być prowadzona w mundurkach szkolnych, zakazano także używania odznak, czapek, legitymacji szkolnych. Prowadzenie propagandy w mundurkach dopuszczono

⁷⁴ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 28.

jedynie w domach prywatnych. Wszyscy członkowie grup szkolnych mieli otrzymać legitymacje na fałszywe nazwiska. Za niedopuszczalne uznano spotkanie się poszczególnych grup agitacyjnych z różnych szkół na ulicy. Ponadto od końca lutego grupa szkolna miała otrzymać 200 egzemplarzy „Falangi”. Kolejnym punktem spotkania był referat pt. „Rola młodego pokolenia w ruchu narodowo-radykalnym” wygłoszony przez T. Kurę, ucznia szkoły przemysłowej. Po nim nawoływał zebranych, żeby nie bali się uwięzienia i Berezy, ponieważ ONR walczy za sprawę narodową, a więzień polityczny to nie to samo co więzień kryminalny. Twierdził, że nie należy zrażać się tym, że ONR jest organizacją nielegalną, bo ma ona dojść do władzy w drodze rewolucji. Zalecał również odbycie przysposobienia wojskowego w celu przeszkolenia, gdyż mogło się to w przyszłości przydać⁷⁵.

27 lutego w tym samym lokalu odbyła się kolejna odprawa okręgowa. Uczestniczyli w niej inspektor B. Iwanowski z Warszawy, A. Mokry, K. Pfeifer, T. Kalisz, J. Jabłońska, odwołano wówczas A. Bugajskiego. Inspektor Iwanowski rozkazał zintensyfikować działalność drużyn. Postanowiono utworzyć w Krakowie, poza Kazimierzem i Stradomiem, 20 drużyn po 20 ludzi, każda dzielnica Krakowa miała mieć jedną. Były one tak zakonspirowane, aby nic o sobie nie wiedziały. Konspiracja miała być tak daleko posunięta, że sekcje z poszczególnych drużyn złożone z pięciu członków i sekcyjnego nie mogły wiedzieć o sobie. Sekcje zbierały się w różnych miejscach, tak żeby się nie rozpoznać. Instrukcje z obwodu do drużyn przynosili łącznicy. Dzielnicowe drużyny bojowe nie miały wstępu do lokali ONR. Szeregowi członkowie Narodowej Partii Robotniczej nie mogli nawet wiedzieć o istnieniu takich drużyn. Miały być one dodatkowo uzbrojone w broń palną i białą. T. Kalisz poinformował, że komórki ONR są już w poszczególnych związkach i stowarzyszeniach w Krakowie: w Czerwonym Harcerstwie⁷⁶, Związku Robotników Budowlanych, kołach I, II, V, VIII Stronnictwa Narodowego, Związkach Zawodowych „Praca Polska”, Związku Młodej Polski, Instytucie Oświaty i Kultury im. Żeromskiego⁷⁷,

⁷⁵ Ibidem, s. 28.

⁷⁶ Czerwone Harcerstwo, a właściwie Czerwone Harcerstwo Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego – działająca w latach 1926–1939 lewicowa, antyklerykalna organizacja młodzieżowa, prowadziła działalność oświatową i sportową, zwalczała antysemitizm.

⁷⁷ Robotniczy Instytut Oświaty i Kultury im. Stefana Żeromskiego – syndykalistyczna organizacja oświatowa utworzona w 1930 r., istniała do 1938 r., kiedy przekształcono ją w Pracownicze Towarzystwo Oświatowo-Kulturalne im. Stefana Żeromskiego.

Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej w Dębnikach, Sodalicii Mariańskiej w Nowej Wsi, Organizacji Młodzieży Pracującej⁷⁸. Postanowiono przeprowadzić masową agitację wśród młodzieży rzemieślniczej, w szkołach wieczorowych, założyć koła Narodowej Partii Robotniczej w Borku, Łagiewnikach i Podgórzu, wynająć nowy lokal oraz urządzić kilka masówek obok fabryk. Zebrania te miały odbywać się podczas opuszczania przez robotników fabryk przy udziale kilkunastu członków Narodowej Partii Robotniczej i jednego lub dwóch mówców⁷⁹.

Tego samego dnia zwołano następną konferencję kierownictwa Narodowej Partii Robotniczej z przybyłymi z Warszawy inspektorami Szeligą i Olszewskim. Kierownikiem wszystkich drużyn obwodu krakowskiego mianowano T. Kalisza, miał on każdej nadać nazwę skróconą, jak: DO (drużyna ochronna), BO (bojowa), PO (propagandowa), ST (szturmowa). Kierownikiem drużyny DO został Antoni Pióra, BO – J. Kleszcz pseudonim Wicher, przebywający jeszcze w Warszawie, PO – Bogusz, ST – Kaczmarczyk. Kaliszowi polecono natychmiast stworzyć drużyny i uaktywnić je. Miał też zorganizować drużyny akademicką i inteligencją, a z drużyn kobiecych utworzyć drużyny PO i BO⁸⁰. 28 lutego w Zakopanem przebywał Z. Przetakiewicz. Polecił on rozbudować jak najszybciej drużyny ochronne. Nauka w nich miała dotyczyć, oprócz programu narodowo-radykalnego, także użycia granatów obronnych i zaczepnych produkcji polskiej oraz materiałów wybuchowych⁸¹. W tym czasie praca organizacyjna w okręgu podhalańskim uległa znacznemu osłabieniu poprzez niesnaski na tle osobistym pomiędzy A. Kamińskim a J. Materowskim, który podejrzewał Kamińskiego, że otrzymywane od władz ONR subsydia pożytkuje na prywatne cele, nie prowadząc żadnej pracy w terenie⁸².

Na zebraniu w dniu 18 lutego w Nowym Targu w obecności 32 osób J. Materowski omówił program, cele i zadania placówki RNR Falanga. Agitował również do werbunku nowych członków. Dowodził, że RNR Falanga jest organizacją liczebną i silną, uzbrojoną, działającą konsekwentnie, a sa-

⁷⁸ Organizacja Młodzieży Pracującej – organizacja sanacyjna i prorządowa założona w 1933 r. w celu zjednoczenia młodzieżowych organizacji robotniczych i rzemieślniczych, istniała do 1939 r.

⁷⁹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 29.

⁸⁰ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 36.

⁸¹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 31.

⁸² Ibidem, s. 27.

nacja patrzy na jej działalność przez palce. Wśród zwerbowanych członków krążyły plotki, że rząd popiera to ugrupowanie, a nawet dostarcza mu broni⁸³. A. Kamiński z kolei, z ramienia Organizacji Narodowo-Radykalnej Ruch Młodych z Zakopanego, odbył zebrania w czterech prywatnych domach w Rozembarku przy udziale kilkunastu członków Stronnictwa Narodowego. Pismem z dnia 12 lutego powiadomił starostwo gorlickie o powstaniu w Rozembarku Organizacji Narodowo-Radykalnej Ruch Młodych liczącej 14 członków⁸⁴. W tym czasie zanotowano też przypadki agitacji narodowo-radykalnej w Nowym Sączu oraz kolportażu „Falangi” w Chrzanowie i Nowym Targu⁸⁵. Pracę propagandową utrudniła defraudacja pieniędzy należących do organizacji w kierownictwie okręgu oraz aresztowanie delegata z Warszawy J. Nowakowskiego⁸⁶.

Przez cały marzec odbywały się liczne konferencje i odprawy organizacyjne przy udziale działaczy z Warszawy. Na konferencji zarządu okręgowego 4 marca postanowiono założyć wydział gospodarczy Narodowej Partii Robotniczej oraz wysłać 30 członków ONR pod przywództwem Zygmunta Stanisława Fabera na teren powiatu krakowskiego w celu kolportażu wydawnictw i agitacji wśród chłopów. 7 marca, na kolejnym zebraniu, inspektor B. Iwanowski polecił skierować do okolicznych miasteczek i wsi kilka osób, aby rozdawały broszury i rozrzucały ulotki. Akcją ulotkową prowadzono także na terenie Krakowa, w związku z nią aresztowano m.in. A. Mokrego⁸⁷. Z kolei 25 marca miało miejsce spotkanie z udziałem inspektora J. Nowakowskiego, na którym podzielono organizację krakowską na oddział podgórski i krakowski. Z kierownictwa okręgu usunięto K. Pfeifera podejrzanego o defraudację pieniędzy organizacji. Ustanowiono nowe kierownictwo, w którym znaleźli się: T. Kalisz, Edward Mateja, Łucjan Świecikowski, A. Mokry, J. Kleszcz, Bogusz i Michał Wojdyła. J. Nowakowski zalecił też wybranie dziesięciu osób na kurs drużynowych. Został on jednak tego samego dnia aresztowany przez policję – jak się okazało, przywiózł

⁸³ Ibidem, s. 30–31.

⁸⁴ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 27.

⁸⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 89.

⁸⁶ Ibidem, s. 122–123.

⁸⁷ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12154 (Akta sprawy karnej Adama Mokrego zam. w Krakowie, członka Zarządu Związku Młodej Polski, oskarżonego z artykułu 1 rozporządzenia Wojewody Krakowskiego z dnia 15 stycznia 1936 r. – rozrzucanie ulotek wydawanych przez ZMP 1937–38).

z Warszawy dwa pistolety i cztery bomby zegarowe⁸⁸. 27 marca na odprawie drużynowych grupy szkolnej Narodowej Partii Robotniczej inspektor Kosierski z Warszawy polecił zorganizowanie tego samego dnia wieczorem demonstracji z wybijaniem szyb w sklepach żydowskich, zbiórkę zarządził w różnych punktach Śródmieścia. Stawiło się osiem drużyn, jednak demonstracja nie doszła do skutku z powodu wcześniejszego przybycia policji. 29 marca odbyła się konferencja mająca doprowadzić do porozumienia kierownictwa krakowskiej Narodowej Partii Robotniczej z przedstawicielami Związku Młodej Polski. Działacz tej ostatniej M. Hakemer poinformował zebranych, że dostał zalecenia z Warszawy w sprawie poparcia każdej akcji Narodowej Partii Robotniczej w Krakowie. Wprawdzie miało się to odbywać w sposób tajny, ale równocześnie polecono jawnie kierować się wytycznymi w akcjach prorządowych. Postanowiono wspólnie urządzić wiec oraz wydać ulotkę przeciwko prezydentowi miasta Krakowa Mieczysławowi Kaplickiemu⁸⁹.

W Brzezowej w powiecie myślenickim tamtejszy działacz ludowy Ludwik Pilch otrzymał z Warszawy do kolportażu czasopismo „Falanga” oraz propozycję prowadzenia organizacji ONR w okolicach Dobczyc. Choć uzyskał na ten cel niewielką kwotę, poza rozprawieniem kilku egzemplarzy pisma, nie podjął innej działalności. W Zakopanem ONR działał jako Narodowo-Radykalny Ruch Młodych. 10 marca 1938 r. do stolicy Tatr przybyli z Warszawy Andrzej Świątlicki⁹⁰, Mieczysław Sangowicz, Ryszard Holport, B. Piasecki, A. Kamiński – kierownik polityczny na okręg podhalański, Z. Przetakiewicz, S. Żelawski z Nowego Targu. 23 marca wzięli oni udział w zebraniu w mieszkaniu wynajmowanym przez Piaseckiego. Na początku B. Piasecki nakreślił historię powstania ONR, następnie A. Kamiński złożył sprawozdanie z pracy organizacyjnej na Podhalu. A. Kamiński narzekał na prezesa tamtejszego Stronnictwa Narodowego Stanisława Cieślę, który nakazał nie wpuszczać agitatorów ONR do wsi góralskich i we wszelki możliwy sposób utrudniał mu pracę. M. Sangowicz proponował, aby S. Cieślę usunąć fizycznie, na co jednak nie uzyskał zgody. B. Piasecki

⁸⁸ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 64.

⁸⁹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 123.

⁹⁰ Andrzej Świątlicki (1915–1940), polityk, szef warszawskiego RNR Falanga, przywódca kolaboracyjnej Narodowej Organizacji Radykalnej, rozstrzelany przez Niemców w zbiorowej egzekucji w Palmirach. Zob. Maciej Motas, *Andrzej Konstanty Świątlicki*, [w:] PSB, t. 51, Warszawa 2016–2017, s. 367–368.

mianował kierownikiem ONR w Nowym Targu S. Żelawskiego. Miał on jako wynagrodzenie otrzymać koncesję za pośrednictwem B. Piaseckiego na sklep tytoniowy w Nowym Targu lub pensję miesięczną w wysokości 60 zł⁹¹. Cztery dni później 27 marca na zebraniu Związku Młodej Polski w Zakopanem w obecności 50 osób jej działacz Jan Kosik rozwiązał tę organizację na terenie Zakopanego, a jej byłym członkom polecił wstąpić do ONR pod nazwą Ruch Młodych. Wszyscy jednogłośnie zaakceptowali tę decyzję, kierownikiem na terenie Zakopanego został Tadeusz Kościecha, z zawodu fryzjer⁹². W Nowym Targu 15 marca odbyło się zebranie członków Narodowo-Radykalnego Ruchu Młodych. Otworzył je kierownik grupy S. Żelawski, zaś gość z Warszawy M. Sangowicz wygłosił referat pt. „Taktyka przełomu narodowego”. Spotkanie zakończyło się odśpiewaniem Hymnu Młodych⁹³.

W kwietniu 1938 r. ONR w Krakowie reorganizował się kilkakrotnie. Pierwotnie występował jako Narodowa Partia Robotnicza. Następnie przybrał nazwę Narodowo-Radykalny Ruch Młodych. Kierownictwo okręgowe i obwodowe Narodowo-Radykalnego Ruchu Młodych objął Tadeusz Lipkowski z Warszawy, skarbnikiem był Rudolf Krajewski z Krakowa, kierownikiem propagandy – Józef Przychodzień pseudonim Nowak z Warszawy. Utworzono też drużyny bojowe w następujących dzielnicach ówczesnego Krakowa: Ludwinowie, Podgórzu, Śródmieściu, Dębnikach, Wesołej, Olszy, Osiedlu Oficerskim, Łobzowie i Krowodrzy, Zakrzówku, Płaszowie, Zwierzyńcu⁹⁴. Kierownikiem Sekcji Specjalnej podlegającej bezpośrednio B. Piaseckiemu w Warszawie mianowano T. Kalisza. Do grupy szkolnej zaś przydzielono 70 osób ze Związku Młodej Polski i studentów oraz podzieliło ją na 12 drużyn.

Przez cały czas Sekcje Specjalne prowadziły działalność bojówkarską. Malowano napisy propagandowe na murach, próbowano podpalić przystań wioślarską gimnastyczno-sportowego stowarzyszenia żydowskiego „Makabi”⁹⁵ przy ulicy Tynieckiej (sprawcy uciekli spłoszeni przez

⁹¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 124.

⁹² Ibidem, s. 125.

⁹³ *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 13 (93), z 29 marca 1938 r., s. 6.

⁹⁴ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 177.

⁹⁵ „Makabi” Warszawa, pełna nazwa Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Makabi” w Warszawie – największy wielosekcyjny żydowski klub sportowy w II Rzeczypospolitej.

dozorcy)⁹⁶, pobito kilku członków Polskiej Partii Socjalistycznej. Przygotowaniami do tych akcji kierowały bezpośrednio Sekcje Specjalne Narodowo-Radykalnego Ruchu Młodych T. Kalisza. Planowano: zdemolować redakcję czasopisma „Chwila”, podrzucić bomby do lokalu Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego⁹⁷ przy ulicy Garncarskiej, podpalić kina „Atlantic” (ul. Stradom 15) i „Adria” (ul. Starowiślna 21 – obecnie Scena Kameralna Teatru Starego), zdemolować siedzibę Związku Żydowskich Stowarzyszeń Humanitarnych „Solidarność” B’nai B’rith⁹⁸ (ul. św. Gertrudy 7), wrzucić ładunki dynamitu do sklepów żydowskich przy ulicach Floriańskiej i Szewskiej oraz w Rynku Głównym, zniszczyć siedzibę Młodzieży Demokratycznej⁹⁹ w Rynku Głównym, rzucić granaty na pochód 1-majowy oraz na pochód Bundu¹⁰⁰ w okolicach ulic Starowiślniej lub Miodowej, zdemolować lokal Bundu, związków zawodowych przy ulicy Warszawskiej i Stowarzyszenia Studentów Żydowskich „Ognisko” (ul. Przemyska 3). Akcje te miały być wykonane równocześnie 1 maja o tej samej porze. Spodziewano się, że policja w tym czasie stacjonować będzie w budynkach Starostwa Grodzkiego (ul. Zacisze 1/3) i Urzędu Wojewódzkiego (ul. Basztowa 22). Liczono, że ingerencja organów bezpieczeństwa znacznie się opóźni i bojówki będą mogły działać bez przeszkód z ich strony. Po dokonaniu tych wszystkich aktów terrorystycznych Sekcje Specjalne Narodowo-Radykalnego Ruchu

⁹⁶ „Naprzód”, nr 102 z 11 kwietnia 1938 r.

⁹⁷ Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego – socjalistyczna organizacja oświatowo-kulturalna, działająca w latach 1923–1948, odnowiona w 2001 r.

⁹⁸ Związek Żydowskich Stowarzyszeń Humanitarnych „Solidarność” B’nai B’rith – najstarsza, nieprzerwanie istniejąca od 1843 r., organizacja żydowska. W Polsce założona została 22–23 października 1922 r. w Krakowie. Związek organizował pomoc medyczną i materialną dla polskich ofiar i poszkodowanych podczas I wojny światowej. Prowadził kasy pożyczek bezprocentowych. Oprócz tego wspierał finansowo szkoły hebrajskie oraz osadnictwo rolnicze w Palestynie, przeprowadzał szkolenia dla przyszłych emigrantów i obejmował mecenatem żydowskich artystów. Mimo neutralności politycznej, organizacja popierała program Organizacji Syjonistycznej w Polsce. Dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego z dnia 22 listopada 1938 r. B’nai B’rith w Polsce został rozwiązany z uwagi na powiązania z masonerią.

⁹⁹ Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej – lewicowo-sanacyjna organizacja młodzieżowa powstała w 1927 r.

¹⁰⁰ Powszechny Żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i w Rosji (Bund) – istniejąca w latach 1897–1948 lewicowa, antysyjonistyczna partia żydowska działająca w kilku państwach europejskich.

Młodych miały dostać od kierownictwa w Warszawie 3 000 zł¹⁰¹. Materiały wybuchowe organizacja otrzymywała z Miechowa. Już w styczniu jeden z uczniów gimnazjum im. Hugona Kołłątaja w Krakowie przywiózł ich próbkę. Dostał ją od Czesława Namysłowskiego z Miechowa, a pochodziła od górników ze Śląska. Uczeń ten później przywiózł petardę w opakowaniu z napisem Państwa Wytwórnia Prochu „Amonit”. Ponadto w Miechowie miał pracować Henryk Żarnowski vel Janczarski. Posiadał on kilka rewolwerów do celów bojowych¹⁰².

Do współdziałania w dniu 1 maja Narodowo-Radykalny Ruch Młodych usiłował wciągnąć Związek Młodej Polski i Stronnictwo Narodowe. 12 kwietnia w mieszkaniu M. Hakemera odbyło się spotkanie mające doprowadzić do porozumienia. Wzięli w nim udział ze strony ONR: T. Lipkowski i Z. Przetakiewicz z Warszawy, ze strony Związku Młodej Polski: Witold Ranwid i K. Przepióra, zaś ze strony Stronnictwa Narodowego: Leon Papajski, Franciszek Jelonkiewicz, Kędziora. Uczestnicy doszli częściowo do porozumienia, jednak działacze Stronnictwa Narodowego zastrzegli, że jego kierownictwo jest przeciwne jakiegokolwiek współpracy z ONR. Sprawa ta przestała być aktualna pod koniec kwietnia z powodu rozłamu dokonanego przez Sekcje Specjalne T. Kalisza. W związku z tym zrezygnowano z większości akcji planowanych na 1 maja. Postanowiono ograniczyć się do przeprowadzenia ataku bombowego na pochód Polskiej Partii Socjalistycznej oraz zdemolowania granatami większych składów i sklepów żydowskich. W tym celu działacz ruchu A. Bugajski zorganizował na Podgórzu Sekcję Szturmową, dodatkowo do Krakowa z Warszawy i Lwowa miały przybyć dwie drużyny bojowe po 25 osób każda w pełnym uzbrojeniu. Akcje nie doszły do skutku z powodu prewencyjnych policyjnych aresztowań pod koniec kwietnia¹⁰³.

Kolejna zmiana nazwy organizacji nastąpiła po połączeniu RNR ze Związkiem Młodej Polski grupą Rutkowskiego. 20 kwietnia J. Rutkowski wystąpił oficjalnie ze Związku Młodej Polski i założył nowe ugrupowanie: Narodową Organizację Radykalną (dalej: NOR)¹⁰⁴, chcąc przejąć część jej członków. Powstała wtedy także na terenie Krakowa Narodowa Organiza-

¹⁰¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 178.

¹⁰² ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 30.

¹⁰³ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 178.

¹⁰⁴ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 309.

cja Pracy¹⁰⁵ rekrutująca się przeważnie z byłych członków Związku Młodej Polski. W skład jej kierownictwa weszli: W. Ranwid, M. Hakemer, K. Przepióra i Bogusz. O jej dalszej działalności na terenie Krakowa nic więcej nie wiadomo. Na zebraniu w dniu 20 kwietnia opowiedziano się za grupą J. Rutkowskiego ze Związku Młodej Polski¹⁰⁶. Pod deklaracją ideowo-polityczną NOR podpisał się m.in. K. Przepióra. Organizacja ta od razu przystąpiła do Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych w Warszawie¹⁰⁷, które powstało już w lutym 1938 r. jako organizacja legalna. Jej kierownictwo objął B. Piasecki. Powołanie Komitetu wynikało z potrzeby wzmocnienia wszystkich struktur terenowych Falangi po zerwaniu oficjalnej współpracy z Obozem Zjednoczenia Narodowego i po powrocie do działalności konspiracyjnej. Głównym jego celem była konsolidacja organizacji narodowo-radykalnych z terenu całej Polski, występujących zazwyczaj pod różnymi nazwami¹⁰⁸.

Zwołane na 24 kwietnia przez zwolenników J. Rutkowskiego zebranie (wzięło w nim udział ok. 100 osób) w lokalu Związku Młodej Polski zostało rozwiązane przez policję jako nielegalne. 25 kwietnia odbyła się odprawa grupy rozłamowej tej organizacji, na której omawiano sprawę wystąpienia z Obozu Zjednoczenia Narodowego oraz prowadzenia dalszej działalności jako Narodowa Organizacja Pracy podległa J. Rutkowskiemu¹⁰⁹. 26 kwietnia decyzją kierownika głównego Związku Młodej Polski płk. Edmunda Galinata dotychczasowe kierownictwo okręgu krakowskiego Związku Młodej Polski z K. Przepiórą zostało rozwiązane¹¹⁰. Z końcem kwietnia po wykluczeniu z organizacji kierownika Sekcji Specjalnej T. Kalisza musiało dojść do następnego przekształcenia. Narodowo-Radykalny Ruch Młodych z wyjątkiem sekcji szkolnej został rozbity. Do jej reorganizacji przystąpili M. Hakemer i Mieczysław Białek. W celach szkoleniowo-propagandowych grupa szkolna otrzymała z Warszawy wydawnictwa: „Dzieło ruchu naro-

¹⁰⁵ Narodowa Organizacja Pracy – powstała w sierpniu 1937 r., w zamierzeniu miała skupić wszystkie związki robotnicze, rolnicze, producentów i wolnych zawodów. Prezesem Zarządu Głównego został Witold Rościszewski, miała swój znak – rękę z młotem na czerwonym tle.

¹⁰⁶ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 177.

¹⁰⁷ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 314.

¹⁰⁸ Jacek Majchrowski, *Geneza polityczna ugrupowań katolickich. Stronnictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*, Paryż 1984, s. 118–119.

¹⁰⁹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/608, s. 57.

¹¹⁰ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/658, s. 33.

dowo-radykalnego”, „Biuletyn Polityczny” oraz teksty pieśni „W narodu sen”¹¹¹.

T. Kalisz, po wykluczeniu go z organizacji (za rzekome spowodowanie aresztowania J. Nowakowskiego z Warszawy przez policję oraz defraudację pieniędzy należących do organizacji) wspólnie z K. Pfeiferem utworzył własny oddział bojowy złożony z sześciu osób. W skład tej bojówki wchodził m.in. Edward Karol Popek i Józef Pluciński. Ich działalność miał sponzorować jeden z przemysłowców krakowskich, a w przekazywaniu gotówki pomagała J. Jabłońska. Próbowali penetrować Związek Młodej Polski, zredagowali ulotki pt. „Ruch narodowo-radykalny w obliczu zwycięstwa narodu. Robotniku Polaku” oraz planowali dokonać zamachu bombowego na pochód 1-majowy Polskiej Partii Socjalistycznej pomiędzy Domem Katolickim (obecnie budynek Filharmonii Krakowskiej przy ul. Zwierzyńckiej 1) a Collegium Novum (budynek rektoratu Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, ul. Gołębia 24). Policja jednak aresztowała kilku członków bojówki, uniemożliwiając dokonanie zamachu oraz przejęła dostarczone z Miechowa odezwy z podpisem ONR pt. „Polska stoi w przededniu przełomu” oraz materiały wybuchowe do produkcji bomb¹¹².

W niedzielę 21 kwietnia w lokalu Narodowo-Radykalnego Ruchu Młodych w Zakopanem odbyła się odprawa miejscowego oddziału. M. Sangowicz z Warszawy mówił o sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej Polski. Odprawę zakończono odśpiewaniem „Hymnu Młodych”¹¹³. W kwietniowym numerze „Falangi” opublikowano zdjęcie ukazujące sześciu kolporterów tegoż pisma w Zakopanem. Umieszczono je tuż pod propagandowym hasłem „Falanga walczy, Falanga czuwa, Falanga Wielką Polskę wykuwa”¹¹⁴.

W toku ciągłej reorganizacji prowadzonej pod kierunkiem M. Hakemera urządzono kilka konferencji konsolidacyjnych ONR: 2 maja poświęconą ścisłej współpracy ze Związkiem Młodej Polski grupą J. Rutkowskiego, 10 maja dotyczącą akcji werbunkowej, 12 maja na temat spraw organizacyjnych, 17 maja w sprawie obozów letnich¹¹⁵. Rozłamowcy ze Związku Młodej

¹¹¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 176–177.

¹¹² Ibidem, s. 177–178.

¹¹³ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 15 (95) z 14–17 kwietnia 1938 r., s. 6.

¹¹⁴ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 16 (96) z 26 kwietnia 1938 r., s. 6.

¹¹⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 237.

Polski nie zamierzali oddać dokumentów organizacji nowym prawowitym władzom, prowadzili też pracę propagandową na rzecz przejęcia kolejnych osób¹¹⁶. Pomimo rozbicia część członków RNR wzięła udział w demonstracji antyżydowskiej po zebraniu Młodzieży Wszechpolskiej 20 maja w Krakowie. W nocy z 20 na 21 maja wybito szyby w dwóch żydowskich sklepach: w składzie porcelany Jakuba Grossa w Rynku Głównym 8 oraz w sklepie przy ulicy Pierackiego (obecnie Studencka). Planowano również rzucenie bomby do lokalu B'nai B'rith, z czego zrezygnowano z powodu braku funduszy¹¹⁷.

Organizacja wznowiła działalność dopiero po 24 maja. W tym dniu na konferencji ponownie połączono rozbity ONR pod nową nazwą Ruch Narodowo-Radykalny. Postanowiono wznowić kontakt z krakowskim przemysłowcem, który za pośrednictwem J. Jabłońskiej finansował organizację. Zdecydowano również prowadzić w dalszym ciągu penetrację w Stronnictwie Narodowym i jego przybudówkach oraz w Stronnictwie Ludowym w celu werbunku nowych członków, a także współpracować z Narodową Organizacją Radykalną J. Rutkowskiego. M. Hakemer wyznaczył wówczas na kierownika RNR Falanga w Krakowie zwolnionego z aresztu A. Mokrego, sekretarzem oraz kierownikiem kolportażu „Falangi” i propagandy wśród robotników Z. S. Fabera, kierownikiem grupy w Wyższej Szkole Handlowej Stanisława Gruszkę, kierownikiem grupy na Uniwersytecie Jagiellońskim Stanisława Patonia. A. Mokremu powierzono zadanie dokonania legalizacji ONR pod nazwą Ruch Narodowo-Radykalny. Jednocześnie polecono A. Bugajskiemu zorganizować ONR na terenie Podgórze, a Przebindowi utworzyć placówkę tej organizacji w Krowodrzy¹¹⁸. Równoległe 25 maja podjęto rozmowy ze Stowarzyszeniem Akademickiej Młodzieży „Odrodzenie”¹¹⁹ oraz z chrześcijańskimi związkami zawodowymi w celu stworzenia wspólnego bloku do walki z komunizmem, socjalizmem i Żydami. Negocjacje nie przyniosły żadnego skutku z powodu zastrzeżeń stawianych przez chrześcijański związek zawodowy¹²⁰.

¹¹⁶ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/608, s. 73.

¹¹⁷ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 232.

¹¹⁸ Ibidem, s. 237.

¹¹⁹ Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” – organizacja studencka powstała w 1919 r., zajmowało się życiem religijnym i pracą intelektualną młodzieży akademickiej, współpracowało z Akcją Katolicką.

¹²⁰ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 106.

Po zakończeniu reorganizacji ONR urządzono 31 maja odprawę, na której omówiono planowany wyjazd do Ojcowa w czasie Zielonych Świątek. Zamierzano rozprościć tam ulotki, ale też dokonać napaści na wycieczkę Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego i Czerwonego Harcerstwa¹²¹. W tym czasie ONR w Krakowie otrzymał do kolportażu około 800 egzemplarzy broszury Wojciecha Kwasieberskiego pt. „Podstawy narodowo-radykalnej przebudowy szkoły polskiej”, plik broszur Wojciecha Dunina pt. „Wyprawa myślenicka przed sądem”, broszury Bolesława Rudzkiego pt. „W szponach komunizmu” oraz Kazimierza Gajewskiego pt. „Badacze i rozbijacze” – dwie ostatnie wydane przez Samoobronę Narodu w Poznaniu. Grupa szkolna ONR również miała rozkolportować materiały propagandowe. 24 maja otrzymała m.in.: broszury z serii „Czerwone Sztandary” pt. „Zbrodnia Lubońska”, W. Kwasieberskiego „Podstawy narodowego poglądu na świat”, W. Rościszewskiego „Przełom sprawy robotniczej” i ulotki „Robotnicy Polacy” z podpisem Narodowe Związki Zawodowe. Dodatkowo dostała Statut Narodowego Związku Zawodowego, instrukcję „Technika Organizacyjna Związków Zawodowych”, regulamin związku zawodowego i blankiet legitymacji Narodowego Związku Zawodowego¹²².

Członkowie NOR przeprowadzili 29 maja gry terenowe polegające na fikcyjnym obsadzeniu gmachu Poczty Głównej i radiostacji w Krakowie¹²³. Miały one utrzymywać działaczy w stałej gotowości bojowej i nie stanowiły raczej nawet potencjalnego zagrożenia dla władz państwowych. Następnie podjęto przygotowania do wspomnianego już wyjazdu do Ojcowa. 22 maja grupa otrzymała około 3 000 ulotek antykomunistycznych, antysocjalistycznych i antyżydowskich pt. „Robotniku Polaku” oraz 2 000 egzemplarzy broszury B. Piaseckiego pt. „Przełom narodowy” oraz „Zasady programu narodowo-radykalnego”¹²⁴.

Bojówka wykluczonego pod koniec kwietnia z ONR T. Kalisza utraciła źródło finansowania za pośrednictwem J. Jabłońskiej, miała więc problemy z zapłatą za zamówione materiały wybuchowe z Miechowa. Z tego względu zrezygnowała z zamiaru rzucenia kilku petard do sklepów żydowskich oraz podrzucenia petardy 22 maja na statek wiozący wycieczkę stowarzyszenia

¹²¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 238.

¹²² Ibidem, s. 231.

¹²³ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s.106.

¹²⁴ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 231–232.

żydowskiego „Makabi”¹²⁵. Nieco wcześniej, 16 maja wieczorem, z niewyjaśnionych przyczyn, chociaż powodem mogły być porachunki osobiste, bojówka Kalisza dokonała napadu na lokal Związku Młodej Polski grupy J. Rutkowskiego¹²⁶.

W tym samym czasie T. Kalisz zaczął montować nową grupę bojową. Jej pierwszym zadaniem miał być kolportaż zredagowanych przez niego ulotek antyżydowskich i antysocjalistycznych pt. „Młodzież Polska”. Na drukach tych widniała nazwa organizacji ONR Sekcje Specjalne Kraków. Grupa ta miała przeprowadzić zaplanowany napad na wycieczkę Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego i Czerwonego Harcerstwa w Ojcowie oraz rzucać petardy i stosować terror wobec Żydów w czasie Dni Krakowa. W sprawie zorganizowania grupy bojowej T. Kalisz zwrócił się listownie do B. Piaseckiego z prośbą o pieniądze i dalsze instrukcje. Przedstawił przy tym stosunki panujące w ONR w Krakowie. List został najprawdopodobniej bez odpowiedzi¹²⁷. W maju odnotowano również dwa przypadki kolportażu „Falangi” w Nowym Targu, za co zostały zatrzymane i ukarane w drodze administracyjnej dwie osoby¹²⁸.

ONR w Krakowie po zmianie nazwy pod koniec maja na Ruch Narodowo-Radykalny nie zalegalizował swoich struktur i uległ samorozwiązaniu. Na polecenie B. Piaseckiego jego członkowie wstąpili do Narodowej Organizacji Radykalnej wchodzącej w skład Komitetu Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych. Wzmocniona w ten sposób organizacja wszczęła akcję werbunkową wśród członków Stronnictwa Narodowego i jego przybudówek, absolwentów gimnazjów, członków Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, Kongregacji Kupieckiej, Związku Młodej Polski, Chrześcijańskiego Związku Zawodowego, robotników fabryki „Kryształ”¹²⁹ i fabryki Adama Piaseckiego¹³⁰. Urządzano zebrania dla robotników oraz

¹²⁵ Ibidem, s. 231.

¹²⁶ Ibidem, s. 233.

¹²⁷ Ibidem, s. 231.

¹²⁸ Ibidem, s. 259.

¹²⁹ Parowa Fabryka Cukrów i Czekolady „Kryształ” przy ulicy Lwowskiej 30 na Podgórzu w Krakowie, założona w 1913 r., w 1949 r. upaństwowiona.

¹³⁰ Adam Antoni Piasecki (1873–1945), polski przemysłowiec, cukiernik i działacz społeczny nazywany „Królem czekolady”. Współtwórca istniejącego do dzisiaj w Krakowie przedsiębiorstwa cukierniczego Wawel. Jego Krakowska Fabryka Cukrów i Czekolady założona w 1910 r. mieściła się przy ul. Wrocławskiej. Nie był spokrewniony z przywódcą

kursy dla kandydatów. Przygotowano wiec z udziałem posłów Jana Hoppego¹³¹ i Wacława Budzyńskiego¹³² oraz J. Rutkowskiego¹³³.

Tymczasem NOR w Krakowie dążyła do umocnienia struktur organizacyjnych, jej kierownikiem został K. Przepióra. W Podgórzu utworzono nową grupę pod przewodnictwem Tadeusza Glixellego. Sformowano również 12-osobową bojówkę, której szefem był bliżej nieznaną Frączek. W dniach 4–6 czerwca w Łęgonicach odbył się zamknięty kurs dla kierowników organizacji narodowo-radykalnych skupionych w Komitecie Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych. Wzięło w nim udział 67 osób, w tym przedstawiciele m.in. Krakowa i Zakopanego. Prelegentami byli B. Piasecki, Witold Staniszkis, W. Kwasięborski i T. Lipkowski¹³⁴.

Pod koniec miesiąca krakowski RNR odwiedził inspektor Włodzimierz Pietrzak¹³⁵ z Warszawy. 23 czerwca podzielił on organizację na grupy, a każdą z nich na pięć drużyn i nadał im nazwy miejscowości znanych ze zwycięstw oręża polskiego, takich jak Kircholm czy Wiedeń. W związku z tym 27 czerwca zwołano odprawę kierowników grup i drużynowych, w której uczestniczyło około dziesięciu osób. Powstało pięć grup według miejsca zamieszkania: I obejmowała Zwierzyniec i Śródmieście, II Dębники, grupa III pozostawała bez obsady, IV Podgórze, V Krowodrza i Łobzów. Każda dzieliła się na pięć drużyn po dziesięć osób¹³⁶. Oprócz działalności organizacyj-

RNR Falanga B. Piaseckim. Zob. Jacek Purchla, *Adam Piasecki*, [w:] PSB, t. 25, Wrocław 1980, s. 770–771.

¹³¹ Jan Władysław Hoppe (1902–1969), dziennikarz i działacz społeczny, współzałożyciel grupy „Jutro Pracy”, poseł, wiceprezes Zarządu Głównego Stronnictwa Pracy. Zob. Biblioteka Sejmowa, Baza danych „Parlamentarzyści polscy”, <https://bs.sejm.gov.pl/> (odczyt: 10.09.2018).

¹³² Wacław Budzyński (1891–1939), polityk, legionista, publicysta, poseł, współzałożyciel grupy „Jutro Pracy”, należał do Obozu Zjednoczenia Narodowego, zamordowany przez NKWD w 1939 r. Zob. <http://www.polskietradycje.pl/postacie/widok/346> (odczyt: 14.09.2018).

¹³³ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 293.

¹³⁴ Ibidem, s. 118.

¹³⁵ Włodzimierz Pietrzak (1913–1944), poeta, prozaik i pisarz, od 1937 r. działał w Związku Młodej Polski jako zastępca redaktora naczelnego miesięcznika „Młoda Polska”, w czasie okupacji brał udział w podziemnym życiu kulturalnym. Uczestniczył w tworzeniu pisma „Sztuka i Naród”. Zginął w czasie Powstania Warszawskiego. Od 1949 r. przyznawana jest nagroda jego imienia. Zob. <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wlodzimierz-pietrzak.34597.html> (odczyt: 02.09.2018).

¹³⁶ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 293.

nej NOR podjęła starania o uzyskanie materiałów wybuchowych, amunicji i broni, planując kilka zamachów. 11 czerwca kierownictwo tej organizacji zakupiło dwa granaty łzawiące, zamierzano je wrzucić do kin „Wanda” (ul. św. Gertrudy 5) i „Atlantic” (ul. Stradomska 15) w czasie seansów¹³⁷. Nie doszło do tego z powodu przyjazdu 16 czerwca do Krakowa na odprawę J. Rutkowskiego z Warszawy. Zabronił on wszelkich nielegalnych występów. Zapowiedział również otwarcie w Krakowie oddziału redakcji i administracji pisma „Falanga”. Zapewnił ponadto, że członkowie organizacji zostaną wkrótce umundurowani. Pomimo tego kierownictwo krakowskiej NOR nie zaprzestało starań o zakup materiałów wybuchowych i broni, zresztą za wiedzą jednego z kierowników ruchu w Warszawie¹³⁸. Na początku czerwca ukazały się ulotki tej organizacji pt. „Zabawa twoim przywilejem” podpisane przez A. Ryszkę i odbite w drukarni „Fortuna” w Krakowie. Rozkolportowano je w trakcie wycieczki w czasie Zielonych Świątek do Ojcowa, na zabawie absolwentów gimnazjum w Miechowie w nocy z 11 na 12 czerwca i na wiankach krakowskich 18 czerwca, a także na ulicach miasta¹³⁹.

Przez cały czas przychodziły z Warszawy wydawnictwa RNR Falanga. Oprócz broszur B. Piaseckiego „Walka na dwóch frontach”, W. Rościszewskiego „Przełom sprawy robotniczej”, W. Kwasięborskiego „Podstawy narodowego poglądu na świat”, ks. Ferdynanda Machaya „Finansowe wskazówki ewangelii” oraz „Czem są i o co walczą organizacje narodowo-radykalne – życie i śmierć dla narodu”, „Zasady programu narodowo-radykalnego”, „Robotnik twórcą Wielkiej Polski”, „Narodowy pogląd na świat”, dostarczono dużą liczbę pisma „Falanga” i miesięcznika programowego „Przełom”. Ponadto krakowska NOR otrzymała „Biuletyn Polityczny”, pismo Wydziału Politycznego Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych¹⁴⁰. Wszystkie powyższe tytuły były kolportowane na ulicach Krakowa. Próbowano je także rozpowszechniać przed fabrykami i na boisku Juwenii¹⁴¹ na Błoniach¹⁴². Na terenie powiatu tarnowskiego nie ujawniono działalno-

¹³⁷ Ibidem, s. 298.

¹³⁸ Ibidem, s. 292.

¹³⁹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 134.

¹⁴⁰ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 292.

¹⁴¹ Rzemieślniczy Klub Sportowy Juwenia Kraków – klub sportowy w Krakowie założony w 1906 r. Posiada stadion na krakowskich Błoniach, obecnie przy ul. Na Błoniach 7.

¹⁴² ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 298.

ści RNR. Po rozłamie w Związku Młodej Polski w Tarnowie wyłoniła się grupa Władysława Figiela, który wydanym przez siebie rozkazem z 30 maja nazwał swoją organizację Narodowa Organizacja Radykalna. Liczyła ona około 30 członków. Posiadała lokal w Tarnowie przy ulicy Wojtarowicza 8 i podlegała NOR w Krakowie. Oficjalnym organem tarnowskiej filii była „Falanga” wydawana w Warszawie¹⁴³.

Przez cały czas aktywność wykazywała bojówka T. Kalisza. Utworzył on konspiracyjno-terrorystyczną organizację pod nazwą Narodowa Organizacja Wojskowa. Starał się pozyskać nowych członków z NOR, harcerstwa i Związku Strzeleckiego. W planach było też: wystaranie się o środki finansowe na działalność za pośrednictwem J. Jabłońskiej oraz sprowadzenie z Warszawy materiałów wybuchowych, rzucanie petard do większych sklepów żydowskich, dokonywanie napadów, oszustw, kradzieży z przeznaczeniem zdobytych tym sposobem pieniędzy na cele organizacyjne. Pozyskano wykluczonego jeszcze z Narodowej Partii Robotniczej K. Pfeifera, który zobowiązał się do zwerbowania do bojówki Kalisza kolejnych 20 osób oraz zdobycia środków finansowych od pewnego właściciela majątku. W nocy z 11 na 12 czerwca doszło do spotkania w celu potwierdzenia ustaleń. W rezultacie akcji werbunkowej do Narodowej Organizacji Wojskowej weszli i złożyli przysięgę: K. Pfeifer, T. Kalisz, E. K. Popek, Tadeusz Pietruszka, J. Pluciński, M. Białek, Antoni Marcinkowski i Tadeusz Szaflarski. Wszelkie możliwości zdobycia funduszy nie wyszły jednak poza sferę planów. W dniu 16 czerwca E. K. Popek wraz z T. Kaliszem na fałszywe nazwisko Aljewicza podjęli puszkę Funduszu Obrony Morskiej¹⁴⁴. Pieniądze uzyskane w ten sposób (80 zł) wykorzystali na działalność organizacyjną nowo powstałej formacji. Obu aresztowano i przekazano Sądowi Grodzkiemu w Krakowie za kradzież pieniędzy publicznych¹⁴⁵.

Na początku lipca przeprowadzono kolejną reorganizację władz NOR. Powołane wówczas kierownictwo przedstawiało się następująco: kierownik okręgu K. Przepióra, Jacek Wysocki piastujący trzy stanowiska: zastępcy kierownika, zastępcy kierownika techniczno-organizacyjnego i kierownika straży obozowej, kierownik wychowania ideowego S. Rymar, kierownik

¹⁴³ Ibidem, s. 292.

¹⁴⁴ Fundusz Obrony Morskiej – utworzony w 1933 r. jako specjalny fundusz rozbudowy Polskiej Marynarki Wojennej, prowadzący zbiórkę pieniędzy na ten cel wśród społeczeństwa polskiego w kraju i za granicą.

¹⁴⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 292.

techniczno-organizacyjny M. Hakemer, zastępca kierownika wychowania ideowego Lachowicz, kierownik propagandy A. Bugajski, inspektor grup szkolnych okręgu krakowskiego i Podhala Włodzimierz Sznarbachowski i referent propagandowy K. Pfeiffer, ponownie przyjęty w szeregi NOR. Utworzono sekcję akademicką liczącą około 25 członków, na jej kierownika Zygmunt Dziarmaga¹⁴⁶, inspektor z Warszawy, mianował Piotra Aleksandrowicza. Przeprowadzono wspólne akcje z innymi ugrupowaniami narodowymi m.in. 29 czerwca o godzinie 20 członkowie Stronnictwa Narodowego i NOR na deptaku alei 3 Maja urządzili manifestację antyżydowską. Następnie ruszyli z ulicy Piłsudskiego pod Collegium Novum, niejako przy okazji przeganiając z ławek na Plantach osoby o semickim wyglądem, kilka osób pobito. Do manifestacji przyłączyli się uczniowie szkół średnich. Odśpiewano „Hymn Młodych”. Obeszło się bez interwencji policji¹⁴⁷.

W dniach 2–4 lipca odbył się kurs kierowników organizacji oraz specjalnej grupy bojowej okręgu krakowskiego NOR w Czernej koło Krzeszowic¹⁴⁸ z udziałem przybyłego z Warszawy Z. Dziarmagi. 2 lipca po przyjeździe pociągiem do Krzeszowic grupa licząca 24 osoby udała się piechotą do Czernej. Uczestnicy zjazdu mieli tam wynajętą willę należącą do Tekli Godyń. Następnego dnia o godzinie 7 rano w miejscowym kościele została dla nich odprawiona msza święta. Po powrocie wywiesili przed willą mały zielony sztandar z Miecznikiem Chrobrego. O godzinie 9 przybyło dwóch referentów i po krótkim spacerze w lesie przerwany przez deszcz wszyscy wrócili do wynajętego domu, gdzie przez cały dzień słuchali wykładów. Następnego ranka o godzinie 7 ponownie wywiesili proporzycyk z Miecznikiem Chrobrego, odśpiewali przy tym „Hymn Młodych” oraz „Kiedy ranne wstają zorze”¹⁴⁹. Referenci zalecali wciąganie „dołów” Stronnictwa Narodowego do NOR, opanowanie struktur Frontu Morges¹⁵⁰, równocześnie przestrze-

¹⁴⁶ Zygmunt Dziarmaga (1909–1978), polityk, działacz ONR i później RNR Falanga, redaktor „Sztafety”, więzień Berezy Kartuskiej, w czasie II wojny światowej działał w Konfederacji Narodu i Uderzeniowych Batalionach Kadrowych, aresztowany przez Sowieców w 1944 r. został wywieziony na Syberię, do Polski wrócił w 1955 r., należał do stowarzyszenia Pax i Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. Zob. A. Meller, P. Tomaszewski, *Życie i śmierć dla Narodu...*, s. 48.

¹⁴⁷ „Ilustrowany Kurier Codzienny”, nr 79 z 1 lipca 1938 r.

¹⁴⁸ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 352.

¹⁴⁹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/594, s. 397–399.

¹⁵⁰ Front Morges – polityczne porozumienie działaczy stronnictw centrowych powstałe w 1936 r. z inicjatywy generała Władysława Sikorskiego i Ignacego Paderewskiego w celu

gając przed prowadzeniem z nim walki, wchłonięcie elementów nacjonalistycznych z obozu piłsudczyków, walkę z kierownictwem Polskiej Partii Socjalistycznej, ale nie z prostymi robotnikami.

4 lipca kursanci udali się do pobliskiego lasu na spacer. Natknęli się tam na 28-osobową grupę młodzieży żydowskiej, przebywającej także w Czernej na koloniach organizacji żydowskiej Towarzystwo Pracującej Palestyny. Młodzi ludzie śpiewali żydowskie piosenki, co nie spodobało się działaczom NOR. Ponieważ wezwanie do zaprzestania śpiewów nie odniosło skutku, uzbrojeni w laski oenerowcy podeszli do domu kolonistów, zerwali wiszący tam żydowski napis na czerwonym płótnie i zabrali ze sobą. Po kilku godzinach wrócili i pobili kierownika kolonii Schwartza Nachmana. Po tym incydencie uczestnicy kursu NOR udali się do Krzeszowic, a następnie pociągiem do Krakowa. Zaalarmowana policja próbowała ich wylegitymować na stacji kolejowej w Krzeszowicach. Nikt jednak nie został zatrzymany¹⁵¹. Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie umorzyła dochodzenie w tej sprawie. Uzasadniono to niewykryciem sprawców. Żaden ze świadków nie umiał podać ich danych osobowych ani miejsca zamieszkania¹⁵². Z kursu w Czernej „Falanga” zamieściła na pierwszej stronie fotorelację, wokół emblematu „Ręki z Mieczem” umieszczono cztery zdjęcia¹⁵³.

Wkrótce potem kierownictwo NOR urządziło kilka odpraw drużynowych celem wprowadzenia do organizacji systemu wojskowego i zaznajomienia drużynowych z ich zadaniami. Zgodnie z zaleceniami inspektora Z. Dziarmagi zaopatrzone członków organizacji i straż obozową w mundury

walki z dyktaturą sanacyjną. Porozumienie zostało zawarte w szwajcarskiej miejscowości Morges (stąd nazwa), w której mieszkał Ignacy Paderewski. Działalność Frontu Morges doprowadziła w 1937 r. do powstania Stronnictwa Pracy.

¹⁵¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 355.

¹⁵² ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/223, s. 23 (Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Krakowie w związku z dokonaniem 2 lipca przez członków NOR napadem na kolonie Towarzystwa Żydowskiego Przyjaciół Pracującej Palestyny w Czernej).

¹⁵³ „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 1. Opisy tych zdjęć były następujące: Z frontu pracy Obozowej. Kurs dla kierowników Okręgu Krakowskiego. Fragmenty ze skoszarowanego kursu dla kierowników w Czernej (pod Krzeszowicami, woj. krakowskie). Zamknięcie kursu – komendant kursu, Kazimierz Przepióra składa ostatni raport kol. Zygmuntowi Dziarmadze. Kolega Zygmunt Dziarmaga przemawia. Uczestnicy kursu wracają ze mszy świętej do Obozu. Apel poranny – dwusze-reg obozowców salutuje flagę wciąganą na maszt.

składające się z jasnej koszuli i granatowej drelichowej furażerki. Na odprawie 24 lipca, wobec wrogiego zachowania członków Stronnictwa Narodowego względem ONR, zalecono rozpocząć akcje terrorystyczne przeciw Żydom. Miało to uwidocznic siłę oraz determinację narodowych radykałów tak wobec Żydów, jak i ewentualnie Stronnictwa Narodowego. W dalszym ciągu NOR prowadziła agitację i akcję werbunkową wśród szeregowych członków Stronnictwa Narodowego, w Centralnym Związku Robotników Przemysłu Budowlanego, wśród robotników, bezrobotnych, pracowników umysłowych, uczniów gimnazjalnych i studentów wyższych uczelni¹⁵⁴.

Równocześnie kierownictwo organizacji w Krakowie przygotowało plakaty pt. „Przez przełom narodowy do Wielkiej Polski” oraz „Do przełomu narodowego przez wolę i ofiarę młodego pokolenia”, które zostały rozklejone na parkanach oraz murach domów w Krakowie i okolicy¹⁵⁵. Prowadzono również akcje czynne na ulicach Krakowa. Policja zarejestrowała w czerwcu dwa wystąpienia zbiorowe i kilka indywidualnych o charakterze antyżydowskim oraz nielegalny kolportaż „Falangi”. 24 lipca około godziny 12.40 10-osobowa grupa członków NOR w czasie kolportażu „Falangi” na Plantach urządziła demonstrację antyżydowską, wznosząc okrzyki „Polska dla Polaków” oraz „Palestyna dla Arabów, a dla Żydów szubienica”¹⁵⁶. Około godziny 17 jeden z członków organizacji uderzył Karola Millera, redaktora „Krakowskiego Kuriera Wieczornego”, za artykuł przypisujący członkom ONR napaść na księdza Pudra w Warszawie. Tego samego dnia w nocy o 22.35 inny jej działacz podłożył w bramie domu przy ulicy Floriańskiej 6 petardę, która wybuchła, wybijając szybę reklamową w składzie futer Marcinkiewicza i powodując pęknięcie szyby wystawowej w sklepie z porcelaną Adolfa Edera. Dwa dni później 26 lipca jeden z członków NOR lub Narodowej Organizacji Wojskowej rzucił petardę obok kawiarni „Polonia” przy ulicy Grodzkiej 43¹⁵⁷. NOR też stała się ofiarą napaści. 23 lipca do jej siedziby przy ulicy Garncarskiej 9 wtargnęło kilkunastu członków Stronnictwa Narodowego. Zdjęli ze ściany „Szczerbiec Chrobrego” i uciekli. Pomimo obietnicy przeprowadzenia śledztwa przez Zarząd Stronnictwa

¹⁵⁴ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 155.

¹⁵⁵ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 353.

¹⁵⁶ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 157.

¹⁵⁷ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 354.

Narodowego „Szczerbiec” nie został zwrócony¹⁵⁸. W tym wypadku był to raczej wybrzyk chuligański, a nie zamierzone działanie.

W tym czasie starano się o nowe źródła finansowania. Do zamożnych osób wysłano listy z materiałami propagandowymi z prośbą o wsparcie pieniężne, urządzono również zbiórkę datków pieniężnych i żywności wśród polskich kupców w Krakowie¹⁵⁹. Postanowiono też uaktywnić grupy terenowe. W Tarnowie 6 lipca odbyła się odprawa dla 20 członków NOR, referat dotyczący organizacji i podstaw ideologicznych wygłosił Z. Dziarmaga. Wśród zebranych rozdano materiały propagandowe. Uzupełniono też kierownictwo tarnowskich struktur RNR – kierownikiem mianowano Wojciechowskiego, zastępcą kierownika Józefa Szczygła, kierownikiem sekretariatu Mariana Furgalę i kierownikiem oddziału młodzieżowego Wolańkiewicza¹⁶⁰. 9 i 10 lipca w Rozembarku w powiecie gorlickim Z. Dziarmaga i A. Kamiński urządzili kursy organizacyjne – w pierwszym dniu wzięło w nich udział sześciu członków tamtejszej komórki NOR, a w drugim dziesięciu. Po kursie na zebraniu zaprezentowano broszurę ONR pt. „Czym są i o co walczą organizacje narodowo-radykalne”. Przez cały czas policja inwigilowała uczestników konferencji. W dniach 14–16 lipca przeprowadzono kurs dla kierowników w Nowym Sączu przy ulicy Długosza 48. Wzięły w nim udział 22 osoby. Referaty wygłosili: Z. Dziarmaga: „Historia Ruchu Narodowo-Radykalnego”, Wróblewski: „Ustrój polityczny Wielkiej Polski”, Artur Ryszka: „Ustrój gospodarczy Polski Narodowej”, Stefan Siwirski: „Zdobycie terenu”, Antoni Zajac: „Zagadnienie mniejszości narodowych”, Z. Dziarmaga: „Wielkość Ruchu Narodowo-Radykalnego”¹⁶¹. NOR rozwinęła także akcję propagandową w Zabierzowie koło Krakowa, urządzając tam 10 lipca zebranie z udziałem 15 zwerbowanych członków oraz 28 lipca w Kalwarii koło Wadowic z kolejnymi dziesięcioma osobami¹⁶². W Zebrzydowicach w powiecie wadowickim 31 lipca P. Aleksandrowicz, student z Krakowa, na zebraniu Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej, w którym wziął udział, zachęcał zebranych do założenia komórki

¹⁵⁸ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

¹⁵⁹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 106.

¹⁶⁰ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 352–353.

¹⁶¹ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

¹⁶² ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 155.

NOR. Został jednak wyproszony ze spotkania. Następnie próbował agitować na zebraniu koła Młodzieży Wiejskiej w Barwałdzie Górnym. Także w tym wypadku nie odniósł sukcesu¹⁶³. Najprawdopodobniej akcja propagandowa wiązała się nieudaną próbą napaści 19 lipca członków Polskiej Partii Socjalistycznej na kierownika NOR w Krakowie K. Przepiórę¹⁶⁴.

Tymczasem po uwolnieniu z aresztu T. Kalisza wznowiła działalność Narodowa Organizacja Wojskowa. Wszczęła ona nową akcję werbunkową wśród członków NOR, posyłając w jej szeregi w celach agitacyjnych kilku swoich działaczy. 12 lipca urządzono odprawę, na której podzielono organizację na grupę A – propagandową z kierownikiem K. Pfeiferem mającą za zadanie wydawanie i kolportaż wydawnictw oraz malowanie napisów na murach, grupę B – bojową z kierownikiem J. Plucińskim. Do kierownictwa powołano także Świerkowskiego pseudonim Kościuszko i Karola Brandysa. Powierzono im zajęcie się stroną finansową ugrupowania¹⁶⁵. Organizacja zamierzała wrócić do aktywności bojówkarskiej. Podjęto starania o uzyskanie próbek z cuchnącym płynem, zamierzając rzucić je do żydowskich lokali nocnych „Feniks” przy ulicy św. Jana 2 i „Femina” przy Rynku Głównym 16. Do akcji udało się pozyskać kilku członków NOR, wspólnie przystąpiono do realizacji planu. Zajścia miały miejsce w kawiarni „Cyganeria” przy ulicy Szpitalnej 38 w nocy z 15 na 16 lipca oraz w kawiarni „Feniks” i w kabarecie „Paradis” w nocy z 16 na 17 lipca, gdzie napastnicy z obu organizacji pocięli nożami kanapy, a jeden dopuścił się pospolitej kradzieży. W kawiarni „Femina” wypili czarną kawę i syfon wody, a jeden z członków NOR pociął nożem kanapy, pobił w bramie portiera i zabrał mu klucz, po czym wszyscy opuścili lokal, nie płacąc rachunku. Następna była restauracja „Pavilon” (restauracja i kawiarnia Jana Bisanza przy placu Szczepańskim 3), gdzie zjedli lody, ukradli kapelusz i rękawiczki skórzane, po czym uciekli, znowu nie uiszczając rachunku. Z kolei w kabarecie „Paradis” ten sam członek NOR lub NOW ukradł tancerce torebkę, a jednemu z gości papierosnicę. W związku ze zdemolowaniem dwóch nocnych lokali „Femina” i „Cyganeria” już 19 lipca policja aresztowała M. Białka, Karola Kestlicha,

¹⁶³ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 353.

¹⁶⁴ *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

¹⁶⁵ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 156–157.

J. Wysockiego i T. Pietruszkę. Przewieziono ich do więzienia, skąd po przesłuchaniu przez sędziego śledczego zostali zwolnieni¹⁶⁶.

Wspólne wystąpienia o charakterze chuligańskim przyczyniły się do zacieśnienia współpracy pomiędzy tymi organizacjami, dlatego 22 lipca odbyła się konferencja w sprawie współpracy obu grup. M. Hakemer z NOR zaoferował Narodowej Organizacji Wojskowej środki finansowe pod warunkiem propagowania haseł tej pierwszej¹⁶⁷. Do współdziałania jednak nie doszło. Mało tego, w sierpniowym numerze „Falangi” ostrzegano przed grupą T. Kalisza niemającą nic wspólnego z Komitetem Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych, ani też z NOR. Stwierdzono, że Narodowa Organizacja Wojskowa jedynie podszywa się pod działalność ugrupowań narodowo-radykalnych¹⁶⁸. Cała działalność grup tworzonych przez T. Kalisza nosiła znamiona rozbijania od wewnątrz organizacji narodowo-radykalnych, skłócania osób uczestniczących w ich działalności, wybryków chuligańskich, czy nawet kryminalnych, a może prowokacji policyjnej.

W sierpniu NOR w Krakowie nie przejawiała większej aktywności z powodu tarć i niesnasek wewnętrznych oraz braku funduszy. Zwołano jedynie parę odpraw i narad. Zorganizowano także 4 sierpnia nielegalną manifestację na krakowskich Plantach w okolicy ulicy Szpitalnej, za udział w której oraz za zakłócanie spokoju publicznego aresztowano m.in. Adama Kuśnierza¹⁶⁹. W tej sytuacji Komitet Porozumienia Organizacji Narodowo-Radykalnych w Warszawie zdecydował o konieczności reorganizacji ugrupowania – Adam Kuśnierz został mianowany komisarzem okręgu krakowskiego, M. Białek kierownikiem straży obozowej. Otrzymali oni z Warszawy instrukcje, aby członków podzielić na dwie grupy: młodszych i starszych. O zaliczeniu do odpowiedniej grupy miało decydować kryterium odbycia służby wojskowej lub ewentualnie swobodna decyzja kierownika okręgu¹⁷⁰. W dniu 15 sierpnia w Krakowie około 50 członków NOR zakłóciło zgromadzenie Stronnictwa Ludowego na placu Jabłonowskich, śpiewając i wznosząc okrzyki w czasie przemówień. Zareagowały na to bojówki Polskiej Partii Robotniczej i Stron-

¹⁶⁶ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

¹⁶⁷ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 353–354.

¹⁶⁸ *Z calej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

¹⁶⁹ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12206.

¹⁷⁰ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 413.

nictwa Ludowego, wybijając sześć szyb w lokalu napastników. 27 sierpnia jeden z członków NOR rzucił granat łzawiący do kawiarni „Metropol”¹⁷¹.

Próbowano utworzyć nową komórkę Narodowej Organizacji Radykalnej w Chrzanowie. W tym celu przybył tam K. Pfeifer z Krakowa. Nie dało to jednak żadnych rezultatów. W Rozembarku działająca tam komórka NOR rozproszczała jedynie kilkanaście numerów pisma „Falanga” i na tym jej działalność się zakończyła. W Tarnowie 10 sierpnia odbyło się zebranie kierownictwa, wzięło w nim udział dziesięć osób pod przewodnictwem Karola Kuldanka. Przedstawił on projekt utworzenia 10-osobowych grup NOR, który nie zyskał jednak akceptacji kierownika rejonu W. Figiela. 17 sierpnia zorganizowano odprawę, na której zastanawiano się nad wynajęciem lokalu i kolportażem „Falangi”. W zebraniu wzięło udział siedem osób¹⁷². W Zakopanem nieznanymi sprawcami wybili szyby w jednym z pensjonatów. O czyn ten podejrzewano działaczy NOR¹⁷³.

Tymczasem Narodowa Organizacja Wojskowa w Krakowie całkowicie się rozpadła. T. Kalisz założył w jej miejsce ONR Sekcje Specjalne, do którego, do końca sierpnia, zwerbowano 24 członków. Przydzielono ich do wydziału propagandowego i trzech sekcji, których kierownictwo objęli: T. Pietruszka, E. K. Popek, Zbigniew Schafer.¹⁷⁴ Od razu przystąpili do działalności terrorystycznej. Już 29 sierpnia doszło do rzucenia granatu łzawiącego na werandę kawiarni „Royal” (przy ówczesnej ul. św. Gertrudy 26). Wszyscy sprawcy tego zajścia zostali aresztowani przez policję¹⁷⁵.

Przez cały wrzesień NOR prowadziła w Krakowie akcję agitacyjno-werbunkową wśród robotników fabryki „Kryształ” oraz strażników zakładu „Czuwaj”. Udało się pozyskać jedynie sześciu strażników. Próbowano także werbunku wśród ochotników Korpusu Zaolziańskiego. Korpus powstał 23 września po odezwie Związku Powstańców Śląskich w Krakowie, który postulował odebranie siłą Czechosłowacji Zaolzia i przyłączenie go do Polski. Wezwanie, odczytane tego samego dnia na manifestacji oraz wy-

¹⁷¹ Ibidem, s. 414.

¹⁷² Ibidem, s. 414.

¹⁷³ Ibidem, s. 415.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 413.

¹⁷⁵ ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/228 (Akta Prokuratora Sądu Okręgowego w Krakowie w sprawie Adama Kuśnierza i tow. oskarżonych z art. 242 kk o rzuceniu 29 sierpnia 1938 r. granatu łzawiącego na werandę kawiarni „Royal”). Granat łzawiący rzucił E. K. Popek.

drukowane w „Ilustrowanym Kurierze Codziennym”, głosiło powszechny zaciąg do Zaolziańskiego Korpusu Ochotników Ziemi Krakowskiej. Biuro werbunkowe mieściło się w Krakowie przy ulicy Łobzowskiej 7, komendantem akcji werbunkowej został Marek Ferdynand Arczyński¹⁷⁶, a szefem sztabu Kazimierz Józef Firla¹⁷⁷. Łącznie do 28 września do Korpusu zaciągnęło się 3 000 osób¹⁷⁸. W pierwszych dniach zaciągu wśród zgłaszających się przeważali członkowie ONR i Stronnictwa Narodowego¹⁷⁹. Postępowali zgodnie z rozkazem B. Piaseckiego nakazującym członkom RNR zaciągać się do tworzonej formacji¹⁸⁰.

W międzyczasie 19 września podłożono bombę pod drzwi siedziby stowarzyszenia żydowskiego B'nai B'rith. Jej wybuch zdemolował cały lokal i klatkę schodową, ranna została jedna osoba. Po tym incydencie z powodu braku funduszy, tarć wewnątrz organizacji oraz represji ze strony policji zaniechano dalszych wystąpień. Planowano jednak kolejne zamachy bombowe¹⁸¹. Działalność bojówek przerwały 19 września masowe aresztowania członków RNR na terenie Krakowa. Uwięziono ponad 20 osób. Policja przeprowadziła jednocześnie rewizje w mieszkaniach. W więzieniu osadzono m.in. K. Przepiórę, K. Pfeifera, T. Pietruszkę, M. Białkę, Mariana Piekarczyka¹⁸².

W tym czasie odbyło się zaledwie kilka odpraw. 13 września na konferencji z udziałem J. Rutkowskiego z Warszawy omawiano sprawę przyjęcia T. Kalisza z jego ONR Sekcje Specjalne do NOR. J. Rutkowski wyraził na to zgodę, ale pod warunkiem, że T. Kalisz zaprzestanie wystąpień bojowych

¹⁷⁶ Marek Ferdynand Arczyński (1900–1979), działacz społeczny i polityczny, uczestnik III powstania śląskiego, dziennikarz, skarbnik Rady Pomocy Żydom przy Delegaturze Rządu na Kraj „Żegota” (1942–1945), poseł do Krajowej Rady Narodowej i sejmu ustawodawczego (1946–1952), członek honorowy Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, zastępca dyrektora naczelnego pism: „Turysta” i „Światowid”. Zob. <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/> (odczyt: 07.10.2018).

¹⁷⁷ Kazimierz Józef Firla (1897–1949), zawodowy wojskowy, major artylerii Wojska Polskiego. Zob. Spis osób pochowanych na Nowym Cmentarzu Podgórskim w Krakowie, cmentarium.sowa.website.pl (odczyt: 14.09.2018).

¹⁷⁸ Karol Matyjasik, *Reakcja społeczeństwa miasta Krakowa na zajęcie przez Polskę Zaolzia*, „Wieki Stare i Nowe” 2009, t. 1(6), s. 304–305.

¹⁷⁹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 9/206/608, s. 130.

¹⁸⁰ Sz. Rudnicki, *Falanga...*, s. 126.

¹⁸¹ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 466.

¹⁸² *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 42 (122) z 11 października 1938 r., s. 5.

przez dwa miesiące. Komisarz okręgu krakowskiego NOR Adam Kuśnierz zajął się organizacją straży obozowej. Miała ona odpowiadać za ochronę lokalu organizacji przed napaścią ze strony przeciwników politycznych oraz zabezpieczenie kolporterów ulotek i pism. Formowanie straży obozowej utknęło w martwym punkcie, ponieważ zagrożony aresztowaniem Adam Kuśnierz musiał ukrywać się przed policją¹⁸³. Wśród młodzieży gimnazjalnej pojawiły się antyżydowskie ulotki NOR pt. „Do ogółu społeczeństwa polskiego” oraz plakaty pt. „Koledzy”. Rozdawano je w okolicach antykwariatów przy ulicach Szpitalnej i św. Tomasza¹⁸⁴. Na ulicach Krakowa rozprowadzano też pismo „Falanga”. Policja aresztowała kolporterów pod zarzutem nielegalnej sprzedaży gazet oraz zakłócania porządku publicznego. Za taką działalność został aresztowany m.in. M. Piekarczyk¹⁸⁵.

Członkowie placówki NOR w Rozembarku na zebraniu organizacyjnym, które odbyło się 4 września, zgłosili swoje przystąpienie do Obozu Zjednoczenia Narodowego. Przez cały czas aktywnie działał RNR w Tarnowie. 5 września za pikietowanie sklepów żydowskich policja aresztowała trzech członków organizacji. Przeszukała również jej lokal. Znalezione przedmioty potrzebne do produkcji bomb (zwój mosiężnego drutu) oraz łomy, kastet, bagnet. U Władysława Ruseckiego, przebywającego w tym czasie w lokalu, w czasie kontroli osobistej znaleziono pistolet marki Fortuna z sześcioma nabojami. 18 września za zakłócenie spokoju publicznego w czasie uroczystości przekazywania miejscowemu pułkowi w Tarnowie sprzętu wojennego został aresztowany członek NOR. Pod koniec września znowu wybito kilka szyb w sklepach i mieszkaniach żydowskich¹⁸⁶. W Nowym Sączu z kolei członkowie NOR w nocy z 17 na 18 września pomalowali płoty i budynki propagandowymi hasłami¹⁸⁷.

Działalność NOR w Krakowie w październiku 1938 r. znacznie osłabła. Odwołano jej kierownika K. Przepiórę z powodu wewnętrznych tarć, a przede wszystkim podejrzeń o defraudację funduszy partyjnych, a na jego miejsce mianowano A. Ryszkę. Pod koniec października centrala zawiesiła w czynnościach prawie cały okręg krakowski. Działać miały jedynie od-

¹⁸³ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 195.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 195.

¹⁸⁵ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12221.

¹⁸⁶ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 465.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 467.

działy w Krakowie i Tarnowie¹⁸⁸. W tym czasie w skład nowego kierownictwa w Krakowie wchodził: kierownik A. Ryszka oraz członkowie Adam i Artur Kuśnierzowie, M. Hakemer, J. Wielebnowski, A. Bugajski. Sekcję akademicką objął Adam Kuśnierz, sekcję robotniczą J. Wielebnowski. Kierownikiem organizacyjnym został M. Hakemer. Przystąpiono do utworzenia dwóch drużyn: kolportażowej i bojowej oraz ponownie związku zawodowego Narodowa Organizacja Pracy. Jej kierownikiem został mianowany J. Wielebnowski, a wstąpić do niej mieli wszyscy robotnicy należący do NOR. Przybyły z Warszawy J. Rutkowski nakazał również utworzenie tzw. Drużyny Przełamania Frontu, która, przy pomocy wystąpień, miała za zadanie obudzić z bierności mieszkańców Krakowa. Zalecił też natychmiastową organizację straży obozowej. Sprawę tę powierzono byłemu członkowi Stronnictwa Narodowego A. Marcinkowskiemu. T. Kalisz wysunął projekt utworzenia Niezależnej Organizacji Ruchu Narodowo-Radykalnego¹⁸⁹.

Nadal prowadzono akcję propagandową wśród członków Stronnictwa Narodowego i jego przybudówek, robotników fabryk „Kryształ” i „Artigraf”¹⁹⁰. Planowano zdemolowanie pomnika prezydenta Józefa Dietla w Krakowie, jednak zrezygnowano z tej akcji¹⁹¹. W czasie zbliżających się wyborów parlamentarnych NOR nie przedsięwzięła żadnych działań. Ograniczyła się jedynie do wydania ulotki pt. „Polacy, Robotnicy, Chłopi”. Oddział w Krakowie otrzymał z Warszawy „Wewnętrzny komunikat polityczny nr 2” zapowiadający udział ONR w wyborach samorządowych. Uzależniano to jednak od uczciwego przeprowadzania wyborów samorządowych¹⁹². Organizacja otrzymała też do rozpowszechnienia broszury Zdzisława Piątkowskiego pt. „Żydzi w Polsce”, „Kto jest odpowiedzialny za nędzę wsi” i „Czym są i o co walczą organizacje Narodowo-Radykalne”. Na ulicach Krakowa stale kolportowano „Falangę” i druki propagandowe. T. Kalisz i J. Pluciński, rozdając pisma, pobili kilku Żydów, za co zostali aresztowani¹⁹³. Na początku października kierownik NOR w Tarnowie W. Figiel ostrzegł, że jeśli nie otrzyma pieniędzy na dalszą aktywność i wynajęcie

¹⁸⁸ Ibidem, s. 521.

¹⁸⁹ Ibidem, s. 522.

¹⁹⁰ Zakłady Przemysłowe dla wyrobu reklam artystycznych i opakowań z papieru i blachy „Artigraf” Spółka Akcyjna mieszczące się przy ówczesnej ul. Prądnickiej 65.

¹⁹¹ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 216.

¹⁹² ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 522.

¹⁹³ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 217.

lokalu, to będzie zmuszony zawiesić działalność organizacji. zaproponował utworzenie z dotychczasowych członków dwóch grup: robotniczej około 30-osobowej, która miała zapisać się do Organizacji Młodzieży Pracującej i dalej pracować w myśl ideologii ONR. Drugą grupę powinni stanowić intelektualiści. Mieli oni tworzyć luźne kółka towarzyskie i przyciągać młodzież ze sfer inteligencji¹⁹⁴.

W listopadzie NOR w Krakowie przerwała działalność. Przyczyniły się do tego: rewizja w jej lokalu, brak funduszy oraz wewnętrzne spory w kierownictwie. Powstały wówczas dwie grupy: braci Adama i Artura Kuśnierzów oraz A. Ryszki i T. Kalisza¹⁹⁵. Wspomniana rewizja przeprowadzona przez policję 2 listopada ujawniła dokumentację działalności sekcji szkolnej, odnaleziono 79 odezw „Polacy Robotnicy Chłopi”, 38 odezw „Szkoła Narodowo-Radykalna” kończących się wezwaniem: „Uczniowie do szeregów ONR”, sześć dwukartkowych odezw „Do kolegów kierowników Ośrodków Pracy Szkolnej ONR. Instrukcja Nr 1”¹⁹⁶. Wstrzymało to akcję propagandowo-agitacyjną wśród młodzieży w szkołach. Nie prowadzono w tym czasie agitacji wśród innych środowisk Krakowa. Grupa NOR braci Kuśnierzów przystąpiła do tworzenia samodzielnych zakonspirowanych sekcji bojowych liczących po 20 osób. Ich kierownictwo zamierzano powierzyć T. Pietruszce i J. Plucińskiemu. Grupie ideowej przewodzić mieli Adam i Artur Kuśnierzowie, a z chwilą powstania pięciu grup, czyli jak przewidywano pod koniec lutego 1939 r., zamierzano postarać się o nowy lokal dla organizacji. Druga grupa NOR A. Ryszki i T. Kalisza wyłoniła kierownictwo: T. Kalisz, K. Pfeifer, Z. Schafer. Usiłowali oni ściągnąć do swojej organizacji członków grupy szkolnej oraz nawiązać kontakt z J. Jabłońską w celu uzyskania funduszy na dalszą działalność¹⁹⁷. Przez cały czas policja prowadziła aresztowania członków organizacji i to obu grup. Podstawę zatrzymania stanowiło: nielegalne posiadanie broni (A. Ryszka i to dwukrotnie, Adam Kuśnierz, Antoni Strzałkowski), wybijanie szyb w sklepach żydowskich, noszenie odznaki NOR, przekroczenie przepisów meldunkowych, obraza funkcjonariusza policji. Łącznie aresztowano 47 osób¹⁹⁸.

¹⁹⁴ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 521.

¹⁹⁵ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/707, s. 237.

¹⁹⁶ ANK, Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/745, s. 36.

¹⁹⁷ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 570.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 584.

Krakowska NOR pod koniec listopada planowała zdemolowanie lokalu Związku Młodej Polski. W związku z tym policja przeprowadziła rewizję w siedzibie planującej atak organizacji. Zarekwirowano jeden pistolet z sześcioma nabojami, pręty żelazne, gumowe i drewniane pałki. Prewencyjnie zatrzymano wszystkich obecnych w lokalu. Już następnego dnia zostali zwolnieni¹⁹⁹. Grupa krakowskich narodowych radykałów próbowała w dalszym ciągu pozyskać członków ze Stronnictwa Pracy, Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Narodowego, Związku Hallerczyków. Usiłowano również stworzyć koła sympatyków w jednostkach wojskowych, w których służyli członkowie tej organizacji powołani do służby wojskowej. Nie przyniosło to jednak żadnych rezultatów. Pragnąc zdobyć fundusze na dalszą działalność, NOR zaproponowała Polskiemu Blokowi Katolicko-Wyborczemu pomoc w agitacji przedwyborczej do samorządu. Kłopoty finansowe zmusiły grupę NOR w Krakowie (w tym okresie ok. 40 osób) do opuszczenia dotychczasowego lokalu na ulicy Garncarskiej 9, część wyposażenia i materiały organizacyjne przeniesiono do mieszkania braci Adama i Artura Kuśnierzów przy placu Wszystkich Świętych 3.

Tymczasem w Tarnowie członkowie kierownictwa NOR zapisałi się do Organizacji Młodzieży Pracującej, stowarzyszenia „Pochodnia”, stowarzyszenia rękodzielniczego „Gwiazda” i Stronnictwa Narodowego. W razie uzyskania znacznych wpływów w tych organizacjach mieli przejąć ich członków i wystąpić już oficjalnie jako NOR²⁰⁰. W czasie wyborów członkiem zarządu jako instruktor szkoleniowy został W. Figiel, kierownik rejonu NOR w Tarnowie²⁰¹.

Od stycznia 1939 r. grupy narodowo-radykalne w Krakowie i województwie krakowskim nie przejawiały większej aktywności. Wiązało się to zapewne z ciągłymi konfliktami i rozłamami, brakiem środków finansowych na bieżącą działalność oraz sytuacją w warszawskim kierownictwie RNR. W lutym odnotowano jedynie dwa incydenty. W dniach 2 i 3 tego miesiąca bojówka NOR kierowana przez Jana Cichockiego zaatakowała dwukrotnie siedzibę Związku Młodej Polski, aby odzyskać symbol „Szczerbca”, skradziony rzekomo przez Związek Młodej Polski jeszcze w 1938 r. Napastnicy zostali odparci, a J. Cichocki aresztowany. Kolejny napad miał miejsce

¹⁹⁹ ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/238.

²⁰⁰ ANK, Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, s. 570.

²⁰¹ Ibidem, s. 615.

25 lutego. Członkowie ONR wtargnęli do lokalu Związku Młodej Wsi i zerwali wiszący na ścianie napis. Później napadli i pobili kilku Żydów²⁰². Od marca do maja 1939 r. w sprawozdaniach dotyczących bezpieczeństwa Urzędu Wojewódzkiego Krakowskiego i Starostwa Krakowskiego nie ma już żadnej wzmianki o NOR. Możliwe, że w marcu 1939 r. organizacja ta na terenie Krakowa i województwa krakowskiego przestała działać.

* * *

Główny okres działalności ONR na terenie Krakowa i województwa krakowskiego przypadał na 1934 r., a po rozpadzie legalnie działającej organizacji nowe jej struktury, pod nazwą Ruch Narodowo-Radykalny Falanga, zaczęto tworzyć dopiero w sierpniu 1937 r. Robiono to pod przykrywką legalnego Związku Młodej Polski. Działalność ta, pod różnymi nazwami trwała ponad rok, by w 1939 r. wygasnąć całkowicie. Trudności organizacyjne, kłopoty z ciągłymi rozłamami i powstawanie nowych grup dążących po jakimś czasie do ponownej konsolidacji lub też stawiających na indywidualną działalność nie stwarzały warunków do szybkiego i żywiołowego rozwoju organizacji. Cały czas próbowano, posługując się propagandą, poszerzyć grono zwolenników. Pomimo pewnych sukcesów poza Krakowem (Zakopane, Nowy Targ, Tarnów), zamiast zwiększenia liczby członków organizacja malała, zresztą liczebność RNR Falanga była w stosunku do zaludnienia Krakowa i województwa krakowskiego relatywnie niewielka. W samym Krakowie przez cały 1938 r. przewinęło się w tej organizacji ok. 80 osób, z czego, licząc wszystkie odłamy RNR, czynnych członków zarówno w działalności organizacyjnej, jak i bojówkarskiej było ok. 50. W Zakopanem, Nowym Targu, Nowym Sączu liczbę członków należy szacować na ok. 100 (Zakopane ok. 50, Nowy Targ ok. 30, Nowy Sącz ok. 20), w Tarnowie w działalność RNR zaangażowało się ok. 30 osób, a w Rozembarku, Zabierzowie i Kalwarii – łącznie ok. 40 (Rozembark ok. 14, Zabierzów ok. 15, Kalwaria ok. 10). Razem około 250 osób. Była to jak widać niezbyt duża grupa.

Oprócz kłopotów finansowych działalność RNR Falanga znacznie utrudniały częste represje policyjne, aresztowania, rewizje lokali czy mieszkań poszczególnych członków. Większość aresztowań wynikała z: niszczenia mienia (np. M. Białek, K. Kestlich, J. Wysocki, T. Pietruszka za zdemolowa-

²⁰² Tomasz Marszałkowski, *Zamieszki i demonstracje w Krakowie 1918–1939*, Kraków 2015, s. 469.

nie klubów „Fenia” i „Cyganeria” w nocy z 15 na 16 oraz z 16 na 17 lipca 1938 r.)²⁰³; rozprowadzania ulotek, gazet i broszur (np. Stanisław Tarka za nielegalny kolportaż ulotki „Robotniku-Polaku” – wydawanej przez wydawnictwo „Falanga”²⁰⁴, Julian Węglowicz za kolportaż czasopisma „Falanga” bez zezwolenia władzy administracyjnej)²⁰⁵; podrzucania bomb do kawiarni (np. Adam Kuśnierz i inni oskarżeni o rzucenie 29 sierpnia 1938 r. granatu łzawiącego na werandę kawiarni „Royal”)²⁰⁶; uczestniczenia w demonstracjach (np. Adam Kuśnierz za udział w demonstracji NOR w Krakowie 4 sierpnia 1938 r.²⁰⁷ czy M. Białek za zakłócanie spokoju publicznego poprzez wznoszenie okrzyków podczas demonstracji NOR w Krakowie 4 sierpnia 1938 r.)²⁰⁸; noszenia odznak organizacji (np. Z. S. Faber za noszenie odznaki NOR²⁰⁹ czy A. Strzałkowski za noszenie odznaki NOR z napisem „Życie i Śmierć dla Narodu”)²¹⁰; pobic (np. napad dokonany przez członków NOR na kolonie Towarzystwa Żydowskiego Przyjaciół Pracującej Palestyny w Czernej)²¹¹; rewizji w lokalu organizacji NOR połączonej ze znalezieniem broni i nielegalnych materiałów²¹².

Fundusze na działalność organizacji pochodziły z kilku źródeł. Dwa najważniejsze, które stanowiły główne źródło jej utrzymania, to finansowanie z Warszawy z kierownictwa RNR oraz dotacje od prywatnych przedsiębiorców przekazywane za pośrednictwem J. Jabłońskiej. Pozostałe pieniądze pochodziły ze składek członkowskich i od darczyńców, były to raczej skromne sumy. Drobne kradzieże i oszustwa (np. kradzież pieniędzy ze skarbonki Funduszu Obrony Morskiej) raczej nie zwiększały znacząco dochodów ugrupowania. Przez okres współpracy z sanacją pieniądze na działalność pochodziły z funduszy Związku Młodej Polski, po zerwaniu

²⁰³ *Z całej Polski. Od korespondentów Falangi*, „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 6.

²⁰⁴ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12090.

²⁰⁵ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12101. W aktach sprawy znajduje się jeden egzemplarz pisma „Falanga”, R. 3, nr 7 (87) z 22 lutego 1938 r., zielona opaska ze znakiem Falangi i legitymacja oskarżonego nr 19340 bez zdjęcia.

²⁰⁶ ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/228.

²⁰⁷ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12206.

²⁰⁸ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12205.

²⁰⁹ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12207.

²¹⁰ ANK, Sąd Okręgowy w Krakowie 1919–1939, sygn. 29/442/12225.

²¹¹ ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/223.

²¹² ANK, Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/238.

źródło tych dochodów wygasło. Większość czasopism i ulotek drukowana była w Warszawie i dostarczana do Krakowa, jedynie niewielką część odbijano na miejscu. Znaczne sumy pochłaniało wynajęcie lokali partyjnych, a zapewne także zakup broni i materiałów wybuchowych. Pod koniec 1938 r. siedziby RNR w Krakowie i Zakopanem z przyczyn finansowych mieściły się w domach prywatnych. Do dodatkowych kłopotów finansowych doprowadziły defraudacje dokonane dwukrotnie przez kierownictwo RNR w Krakowie: w kwietniu 1938 r. przez T. Kalisza, a w październiku tego samego roku przez K. Przepiórę.

Należy jeszcze wspomnieć o umundurowaniu członków Falangi na terenie Krakowa. Chyba z powodu kłopotów finansowych nie zakupiono mundurów dla działaczy, przynajmniej milczą o tym dostępne źródła. Wiadomo tylko, że niektórzy z członków organizacji nosili odznaki ręki z mieczem lub z napisem „Życie i Śmierć dla Narodu” wpięte w kłapy marynarek, musiało to najwidoczniej wystarczyć. Prawdopodobnie samych członków organizacji nie było stać na drogie mundury. Na zdjęciach z konferencji w Czernej koło Krzeszowic tylko jedna osoba ubrana jest w strój organizacji²¹³. Przymuszczać należy, że to falangista przybyły z Warszawy.

Cała działalność RNR w Krakowie i województwie była raczej spontaniczna, chociaż teoretycznie przynajmniej opierała się na wykonywaniu poleceń centrali w Warszawie. Niszczenie witryn w sklepach żydowskich, demolowanie lokali gastronomicznych, zakłócanie spokoju publicznego było inicjatywą miejscowego, krakowskiego RNR. Natomiast akcje propagandowe w postaci rozpowszechniania ulotek, gazet i innych wydawnictw, malowanie napisów czy rozwieszanie plakatów, próby połączenia rozbitych i podzielonych grup narodowo-radykalnych na terenie Krakowa i województwa krakowskiego oraz polecenia ożywienia ich działalności stanowiły domenę kierownictwa z Warszawy.

Trudno jednoznacznie ocenić działalność RNR Falanga w Krakowie. Z jednej strony nie wykorzystano w pełni możliwości rozwoju organizacji na terenie miasta i województwa, pomimo wielkich planów działalność była raczej nikła. Organizacja stwarzała problemy policji, jednak dzięki konfidentom służby zapobiegały planowanym akcjom, dokonując prewencyjnych aresztowań. Większość zajęć miała charakter raczej chuligański niż wyrotowy. Nie można też jednoznacznie stwierdzić, które działania powodowane

²¹³ „Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne”, R. 3, nr 31 (111) z 10 sierpnia 1938 r., s. 1.

były ideologią, a które stanowiły policyjną prowokację mającą na celu np. ośmieszenie ruchu narodowo-radykalnego czy rozbijanie go od wewnątrz. Jedno jest pewne, było to ugrupowanie silnie penetrowane przez agencję policyjną. Równocześnie nie da się zaprzeczyć, że większość działań ONR prowadzonych było z przyczyn ideowo-politycznych. W porównaniu jednak z Warszawą RNR Falanga w Krakowie nie stanowił większego zagrożenia dla ładu i porządku. Na terenie Krakowa nie odniósł też żadnego większego sukcesu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Narodowe w Krakowie:

Prokuratura Sądu Okręgowego w Krakowie 1923–1939, sygn. 29/467/223, 29/467/228, 29/467/238.

Sąd Okręgowy w Krakowie [1895] 1919–1939 [1967], sygn. 29/442/12101, 29/442/12129, 29/442/12154, 19/442/12200, 29/442/12205–12207, 29/442/12221, 29/442/12130, 29/442/17210.

Starostwo Grodzkie Krakowskie, sygn. 29/218/658, 29/218/707, 29/218/745, 29/218/786.

Urząd Wojewódzki Krakowski 1920–1939, sygn. 29/206/291, 29/206/294, 29/206/558, 29/206/559, 29/206/575, 29/206/594, 29/206/604, 29/206/608.

Prasa

„Falanga. Pismo Narodowo-Radykalne” 1938, nr 4 (84), 6 (86), 13 (93), 15 (95), 16 (96), 17 (97), 31 (111), 42 (122).

„Ilustrowany Kurier Codzienny” 1938, nr 79.

„Naprzód” 1938, nr 102.

„Sztafeta. Naczelny Organ Obozu Narodowo-Radykalnego” 1937, nr 25.

Opracowania

Chodakiewicz Marek J., Mysiakowska-Muszyńska Jolanta, Muszyński Wojciech J.: *Polska dla Polaków! Kim byli i są polscy narodowcy*. Poznań: Zysk i S-ka, 2015.

Dudek Antoni, Pytel Grzegorz: *Bolesław Piasecki. Próba biografii politycznej*. Londyn: Aneks, 1990.

Grott Olgierd: *Faszyści i narodowi socjaliści w Polsce*. Kraków: Nomos, 2007.

Kunert Andrzej: *Bolesław Piasecki*. W: *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939–1944*, t. 1. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1987, s. 128.

Majchrowski Jacek: *Geneza polityczna ugrupowań katolickich. Stronictwo Pracy, grupa „Dziś i Jutro”*. Paryż: Libella, 1984.

- Majchrowski Jacek: *Silni, zwarci, gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Majchrowski Jacek: *Stanisław Rymar*. W: PSB, t. 32. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1989–1991, s. 506–510.
- Marian Hakemer. W: Gawlikowski Lechosław: *Pracownicy Radia Wolna Europa: Biografie zwykle i niezwykle*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2015, s. 221.
- Marszałkowski Tomasz: *Zamieszki i demonstracje w Krakowie 1918–1939*. Kraków: Arcana, 2015.
- Matyjasik Karol: *Reakcja społeczeństwa miasta Krakowa na zajęcie przez Polskę Zaolzia, „Wiek Stare i Nowe”* 2009, t. 1 (6), s. 304–305.
- Meller Arkadiusz, Tomaszewski Patryk: *Życie i śmierć dla Narodu. Antologia myśli narodowo-radykalnej z lat 30. XX wieku*. Warszawa: Prohibita, 2011.
- Motas Maciej: *Andrzej Konstanty Świetlicki*. W: PSB, t. 51. Warszawa: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla, 2016–2017, s. 367–368.
- Muszalski Edward: *Jan Mosdorf*. W: PSB, t. 22. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1977, s. 36–38.
- Pilch Andrzej: *Studenci Krakowa w Drugiej Rzeczypospolitej. Ich ideowe, polityczne i społeczne zaangażowanie*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2004.
- Popiel Jacek: *Karol Rostworowski*. W: PSB, t. 32. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1989–1991, s. 213–221.
- Purchla Jacek: *Adam Piasecki*. W: PSB, t. 25. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1980, s. 770–771.
- Rudnicki Szymon: *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-Jr, 2018.
- Rudnicki Szymon: *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*. Warszawa: Czytelnik, 1985.
- Rudnicki Szymon: *Olgiard Stanisław Szpakowski*. W: PSB, t. 48. Warszawa: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla, 2012–2013, s. 605–606.
- Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1, lit. A–D. Red. Feliks Tych. Warszawa: Książka i Wiedza, 1978, s. 203–204.
- Turek Wojciech: *Adolf Bolesław Świdorski*. W: PSB, t. 51. Warszawa: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla, 2016–2017, s. 235–237.
- Żarnowski Józef: *Polska Partia Socjalistyczna 1935–1939*. Kielce: Książka i Wiedza, 1965.

Wydawnictwa elektroniczne

- Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939–1956, <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/> (odczyt: 07.10.2018).
- Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Baza Biogramów Biblioteki Jagiellońskiej, <https://bj.uj.edu.pl/uk/biogramy/szukaj-biogramow> (odczyt: 18.07.2018).
- Biblioteka Sejmowa, baza danych „Parlamentarzyści polscy”, <https://bs.sejm.gov.pl/> (odczyt: 10.09.2018).
- cmentarium.sowa.website.pl (odczyt: 14.09.2018).

Muzeum Powstania Warszawskiego. Spis Powstańczych Biogramów, <http://www.1944.pl/powstancze-biogramy.html> (odczyt: 20.09.2018).
Witryna edukacyjna Kancelarii Senatu, <https://senat.edu.pl/historia/senat-rp-w-latach-1922-1939/senatorowie-ii-rp/> (odczyt: 12.09.2018).
<https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wlodzimirz-pietrzak.34597.html> (odczyt: 02.09.2018).
<https://bj.uj.edu.pl/uk/biogramy/szukaj-biogramow> (odczyt: 18.07.2018).
<http://krakowianie1939-56.mhk.pl/> (odczyt: 07.10.2018).
<http://www.polskietradycje.pl/postacie/widok/346> (odczyt: 14.09.2018).

PODSUMOWANIE

Działalność Obozu Narodowo-Radykalnego i Ruchu Narodowo-Radykalnego w Krakowie i na terenie województwa krakowskiego w latach 1934–1939

Celem artykułu jest opisanie działalności początkowo legalnej, a później nielegalnej Obozu Narodowo-Radykalnego w Krakowie i na terenie województwa krakowskiego w latach 1934–1939. Główny okres działalności tejże organizacji na terenie samego Krakowa i województwa krakowskiego przypadał na 1934 r., a po jej rozpadzie jako Ruchu Narodowo-Radykalnego Falanga na lata 1937–1939. Ugrupowanie to istniało również w Tarnowie, Nowym Targu i Zakopanem. Liczne rozłamy, nielegalne struktury, brak funduszy na działalność, aresztowania, inwigilacja jej szeregów przez informatorów policyjnych nie sprzyjały rozwojowi partii. Kilkakrotnie zmieniano nazwę organizacji, ale cały czas podlegała ona kierownictwu Ruchu Narodowo-Radykalnego Falanga w Warszawie. Niewielka liczba aktywnych członków nie przeszkadzała w penetrowaniu różnych środowisk politycznych, gospodarczych i kulturalnych w celu pozyskania nowych osób czy tak potrzebnych funduszy. Cała działalność ONR na terenie Krakowa miała jednak charakter raczej chuligański niż wywrotowy. Nie odegrała ona również żadnej większej roli na scenie politycznej Krakowa pod koniec lat 30. XX w.

SUMMARY

Activities of the National-Radical Camp and Falanga National-Radical Camp in Krakow and the Krakow region in the years 1934–1939

The goal of the article is to describe the activities of the initially legal, and later illegal, National-Radical Camp (ONR) in Krakow and its region in the years 1934–1939. The main period of activity for this organisation in Krakow itself and the Krakow region was in 1934 and, after its breakup, as the Falanga National-Radical Camp in the years 1937–1939. Groups also existed in Tarnow, Nowy Targ and Zakopane. Numerous splits, its illegal structures, lack of funds for activities, arrests and invigilation of its ranks by police informers did not help the development of the party. The name of the organisation changed a few times, but it remained subordinate to the leaders of the Falanga National-Radical Camp in Warsaw.

The small number of active members did not prevent it from penetrating various political, economic and cultural environments with the objective of obtaining new members or necessary funds. All the activities of ONR in Krakow were, however, more of a hooligan than a revolutionary nature. It did not play a significant role in the political scene in Krakow after the end of the 1930s.

SŁOWA KLUCZOWE: Obóz Narodowo-Radykalny, Ruch Narodowo-Radykalny Falanga, Falanga, Kraków, województwo krakowskie

KEY WORDS: National-Radical Camp, Falanga National-Radical Camp, Falanga, Krakow, Krakow region